C. H. P.
SAMSUN HALKEVİ
Neşriyatından

Canik Beyleri

KÂZIM DİLCİMEN

ORDU - GİRESUN
Hacı Emir ve evlâtları

NİKSAR - ÇARŞANBA
Taceddin ve evlâtları

LADİK - SAMSUN
Altınbaş evlâtları

K Ö P R U
Taşan oğulları

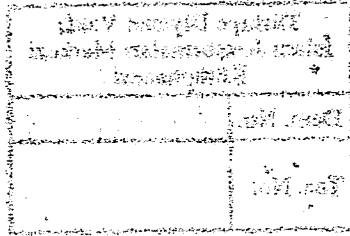
F R A
a oğulları

SAMSUN

Kâzım DİLCİMEN

CANİK BEYLERİ

Ahali Matbaası—Samsun
1 9 4 0

Yanlış hatırlamıyorsam müellif Avukattı. Oğlu Haluk Samsun Lisesinde sınıf arkadaşımdı

Varlığını bildiğim bu kitabı ancak yıllarca sonra 5.8.1991 de sahaflarda (Eren) buluyordum.

Samsun Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat Şuğbesinin 2. III. 1940 tarihli karariyle 1000 nusha basılmıştır.

Önsöz

Canik Beyleri tarihte ancak Anadoluda Moğul sultasının erimesinden ve Osmanlılar tarafından tekrar millî vahdetin teminine kadar geçen bir devre içinde mevki tutabilir.

Bu Anadolu Türk tarihinin karanlık denilmese de pek karışık ve hakkında bildiklerimizin noksan olduğu bir devresi demektir. Canik Beylerine nazaran çok daha ehemmiyetli beyliklerin vukuatını tesbit etmeye çalışanlar ise bu hudutlar haricinde yaşamış olanlardır. Bunlara nazaran arkasını çevirmiş demek olan Canik ve pek mühim izler bırakmamış olan Beylerinin tarihi belki bu zevatı pek alâkalandıramamıştı. Bunun içindir ki bu kısım ihmal edilmiş, kitaplarda yer tutamamıştır.

Anadolu Beylikleri hakkında eser vücude getiren veya yazı yazanlar ya Canik Beylerinden hiç bahsaçmamışlar veya pek az malûmat vermişler yahut bahsedilmek arzusu gösterilmişese de sonradan vaz geçilmiş (*) ve yahut haklarında verilen malûmat tamamen vesikalarala tesbit edilmemiştir. (**)

Memleketin tanınmış kalemleri bu kısır mevzuu ele almadıkları veya almağa cesaret edemedikleri halde bizim bu mevzuu intihap etmemiz büyük bir cesaretti. bu itibarla biz bu kalem dokunmamış mevzuun bir kalem tecrübesi olarak kabul edilmesini rica eder ve ileride noksanlarını telâfi ederek çokdanberi yazmağa çalıştığımız Samsun tarihi adlı eserimize ekleyeceğiz.

(*) ... Bundan sonra Canikte türeyen hükûmâttan bahsetmek musammem idise de hükûmâtı mezkûre hakkında malûmat edinemediğimden bunları âtiye bırakarak ...Ahmet Tevhit, Rum Selçukî devletinin inkırazıyle teşekkül eden Tavaifi Mülûk. Tarih Encümeni mecmuası C. 1 s. 321

(**) Hüseyin Husamettin; Amasya Tarihi, Ismail Hakkı Uzunçarşılı; Anadolu Beylikleri, Halil Ethem; Düveli İslâmiye ve saire gibi...

Canik neresidir?

Bugünün gençleri, belki Canik'in ne olduğunu nereye denildiğini bilemez. Çünkü teşkilâtı mülkiyemizde bu isim artık hiç geçmez. Fakat bugünün eski ve yeni münevver zümresi bilhassa Samsunlular Canik kelimesi ile eski Samsun sancağının kasdedildiğini pek âlâ bilirler. Samsunlu halk tabakası mensup olduhları vilâyetin eski adını ahenge uydurup [Cenik] lâfzı ile, doğu taraflarını, Çarşamba havalisini kasdederler.

Bir müverrihimiz de her halde bu kasd ve işaret edilen yerden ilham almış olacak ki « Canik ; belki de Cenik olarak Türkçede alçak yer manasındadır » [1] der. Eğer öyle olsaydı, Türk illerinde bunca alçak yerlerden birisine daha olsun bu ismin verilmesi ve hiç olmazsa lûgatlerimizden birisinde buna benzer olsun bir kelimenin mevcut olması lâzımgelirdi zanındayız.

Samsunun yerli halkı, kendilerine Canik sorulduğu zaman, Samsunun doğusunu gösterir. Fakat bu, muhakkak ve yalnız Yeşilırmak deltasını ifade etmez ve öyle de kabul etmemek icap eder. Zira Giresun, Ordu, Ünye gibi diğer sahil şehirleri halkına aynı sual tevcih edildikte cenubı, dağlık, ormanlık yaylayı gösterirler.

Filhakika bu memleketlerin cenubundan geçen Anadolu silsilei şimaliyesinin bu kısmını haritalarımızda [Canik dağları] olarak görüp okumamız her zaman için kabildir.

Kara yaka kıvırcığı denilen bir nevi koyun cinsinin vatanı bu-

---

(1) Rıza Nur 1341 yılı İkdam gazetesinde : Türk Adları ve « Canik : Baburnamede Hindistanda bir Türk adı olarak bir adam zikrediliyor. Bizde Canik vilâyeti adı demek Türk'çedir. Belki bu ad oranın fatihinden gelmiştir.» Rıza Nur. Türk Tarihi C. 12 S. 271 denilivorsa da bu ihtimal pek zaiftir. Zira Canik ismine bugün dahi - fakat başka milletlerde - rastlarız. Bu ad yeni müslimanlardan veya doğrudan doğruya yine hırıstiyan kalmış olanlardan birinin adı olabilir. Bu iddiadan şimdilik vaz geçmek lâzımdır. İleride bu bahsi ayrıca inceliyeceğiz.

ralarıdır. [1] İstanbul kasapları bunu böyle bilirler.

« Canik bînazîr akar suları sa'büssülûk ormanları » mevcut olan « Cibali vahşetnümun ile » dalgalı bir yerdir.

1071 Zaferinden sonra Kapadokyayı istilâ ve orada kükûmetini kurduktan sonra hududunu şimale doğru tevsi eden Danişmend Gazi; Canikte [Helkünbet] kalesini muhasara ettiği esnada yaralanıp öldü. [2] bu kale bugün Tokat Vilâyetinin şimalindedir. Demekki Tokat Vilâyetinin şimali de Canikden madutdur.

Bizans menbalarından tercüme ve telif edilen eserlerde Chalibia (Halibya) yı bize Caniktir diye gösterirler. [3] burası bugünkü Ordu

(1) Hâmit Zübeyir, İshak Refet; Ana dilden derlemeler.

(2) Danişment; Gümüşü istilâ ve namına para bastırdıktan sonra Niksar ve Canikte kuvvetli bir kale olan Helkünbed'i هلكنبت «Tercemede Helkünbe هلكنبه ، Nurosmaniye 3097 67B.» muhasara esnasında yaralanıp öldü. « El-aylem-üz-zâhir Nurosmaniye 3098 295 B. » ve şüpesiz buna istinaden Rıza Nur; Türk Tarihi, Danişmend kısmı ... « Sıvas Şehri » adlı eserde bu vak'aya tamamen inanılmamakta ve bu isim Helkine هلكنبه ، ve Herkebne olarak gösterilmektedir. « Rızvan Nafız - İsmail Hakkı Sıvas şehri S. 21 » Bu vak'anın sıhhat veya ademi sıhhatından sarfı nazar kelimeyi sahih olarak tesbit etmek isteriz. Evvelâ bu kelime mevzuu bahis Tarihi Cenabi'de vazıhan Helkünbet'tir. Unutulmuş ehemmiyetsiz isimlerin ekseriya müstensihler tarafından yanlış yazıldığı malûmdur. Bu kelimeyi bugün Kibert haritasından terceme edilen 1/400,000 mikyasındaki haritada Herkümbet هركوبت olarak buluyoruz. Aynı kelimeyi «Son Teşkilâtı Mülkiyemizde köylerimizin adları 1928» adlı Nüfus Müdüriyeti neşriyatından olan kitapta Tokat vilayeti Niksar kazası Lâdik nahiyesi dahilinde Harkümbet خركوبت köyü olarak görüyoruz. S. 516 (N) harfinin (M) harfine (D) harfinin (T) harfine tebeddül ettiğine ve (L) (R) harflerinin birbirlerine yer verdiklerine Türk dilinde pek çok tesadüf edildiğine göre, kelime sahih olarak " Helkünbet „ tir ve Herkümbet aynı köydür aynı yerdedir.

(3) Hemen bilumum tarihî haritalar ve Kritobolos : Tarihi Sultan Mehmet tercemesi.

Vilâyetidir.

Kirazın, Armudun ve Eriğin menşei Caniktir derler. [1] Kiraz malûm olduğu üzere evvelâ Romalılar tarafından Giresunda [Kerasunez, Kerazus] görülüp her tarafa yayılmış nefis bir meyvedir. Şu halde Giresunu da Canik mıntakası içine almak icap eder.

Selçuk istilâsı sırasında Bizanslıların Anadoludaki Vilâyetleri arasında sonuncu ve sekizinci olarak Genek Vilâyeti mevcuttu ve Trabzon da bu Vilâyet dahilinde idi [2] bu kelimenin de Canikten başka bir şey olmaması lâzımgelir.

Anadolu Selçuk tarihlerinde ve ilk Osmanlı menbalarında Canit olarak bulduğumuz bu kelime [3] ile bugünkü Samsun Vilayetinin her tarafı kasdedilmediği gibi dağlık bir mıntaka olduğu fikrini verir. [4]

Canik Beylerinin nüvesi bu dağlık mıntakada atıldı. Sonradan hudutlarını ve tazyıklarını genişleterek Samsun ve Bafrayı da içine aldı.

Manazir-ül-avalim ve Evliya çelebi seyahatnamesinde Canikin hudutları vazıhan çizilmezse de Cihannümada Canik Vilâyeti kazaları; İfraz, Arım, Akçay, Ünye, Ökse, İdecik, Bafra, Terme, Çöreği, Ceviz deresi, Hısarcık, Serkiz, Satılmış, Samsun, Fenaris, Kavak, Keşi deresi, Meydan, Vona, Fatsa olarak gösterilir. [5] Bunların hemen hepsine, bugün yine Samsun ve Ordu Vilâyetlerinde tesadüf ederiz. Canikli Hacı Ali paşa da aslan Fatsalı olduğu halde

(1) İngilizceden ilâvelerle terceme edilip Babil Havz müessesesi tarafından basılan coğrafyayı tabii son sahifelerde ince yazılarla yazılan kısımda.. Ünyenin Karakuş nahiyesi halkı bugün de dağlarında mebzul Armutlarla geçinirler... Samsunluların Kum eriği dediği yabanî çakal erikleri Kızıl ırmak deltasında öbek öbek baharın ilk müjdecileridir.

(2) Deguigne tercemesi Türklerin Tarihi Umumisi C. 4 S. 10

(3) [..Ve yecüzü eyzan (ta'un) mevzual kâf] ...ويجوز ايضا اتاء موضوعها... Camiüddüvel, Zikri fi ümerai canik.

(4) Kâtip Çelebi S. 622

(5) Cihannüma S. 623

(Canikli) lâkabını almıştır. [1]

1286 Hicret yılında neşredilen ilk Trabzon salnamesi sonuna vazedilen haritada Niksar kazası da Samsun Vilâyetine eklenmiş olarar görülür. [2]

Şu halde tarihte zaman, zaman hudutları genişlemiş ve çekilmiş olan Canik, en az Trabzondan bugünkü Samsun Vilâyetinin batı hududuna kadar olan deniz kıyıları ile [3] cenubda Amasya, Tokat merkezlerine yakın olan yere kadar büyücek bir toprak parçasını ifade eder.

Biz burada Canik beylerinden bahsedeceğimizden ve bu devirde Trabzon mıntakası henüz Türklerin eline tam manasile geçmemiş olduğundan Canik ile daha fazla Samsun ve Ordu Vilâyetlerini kasdediyoruz. Mamafih Tokat şimalini Amasya, Giresun Vilâyetlerile de alâkası olan bu beyliklerin hudutlarını tahminen çizerek kitabımızın sonuna ilâve ediyoruz.

(1) Cevdet paşa tarihi ve buradaki tercümei halini muhtasaran tarihine geçiren Şakir Şevket. Trabzon tarihi.

(2) Harita « Trabzon salnamelerinde memleketimiz » adlı eserimizdedir. Bu eser; Ahali gazetesinde neşredilmiştir.

(3) Ahmet Rifat. Lûgatı tarihiye ve coğrafyasında Canik'in merkezini Sinop diye gösterir. Bu zamanlarda intişar eden salnamelerde böyle hiç bir kayit yoktur. Bu, Samsun ile sinop isimlerini birbirinden ayırmıyacak kadar ilerlemiş, bir ihmal ve imhal eseri olmalıdır.

Canik Beyleri'nden önce

Uzun Bir Maziye

Kısa ve Serî Bir Bakış

Anadolu Milâttan önce 5000 ile 3000 yılları arasında maden devrini idrak etmiş Orta Asyalı oldukları zannedilen bir zümre tarafından işgal edildi. Bazı âlimler bunlara Proto - Hitit adını verir.

Proto - Hititlerin en kesif bulundukları mıntaka [Marasanticas Kızılırmak] kvırımı idi.

Bugünkü Samsunun cenup taraflarında [Kalkolitik ve Bakır çağı] devrine ait bir höyük bulunduğuna [1] bakılırsa Proto - Hititlerin Kara Deniz sahillerine kadar indiklerini kabul etmek lâzımgelir.

Üç bin yılında yani 3000 - 2000 arası Anadoluya yeni bir akın yapıldı. Bunlar Hititlerdir.

Hititlerin Kara Deniz sahillerine kadar indikleri kabul-edilmemektedir [2] Fakat, Şimalî Anadoluda - bilhassa Paflagonya'da [Kastamonu mıntakası] - Gaşgalar [Gasgas] bulunuyordu, bunlar Hititlerin tazyikiyle Hitit heyeti müttehidesi meyanına idhal edildiler. Bu takdirde Hititlerin Kara denize indiklerini kabul etmek zarureti vardır.

Etrüskler şarktan batıya doğru yaptıkları hareketleri esnasında Kara denizin cenup sahillerini takip ettiklerine göre Canik topraklarını çiğnediler. [3]

Akaların takip ettiği yollardan birisi de bu yoldu [4].

Bazan Hitit prenslerinden birinin bu mıntakayı idare ettiği vaki'di Muvatalli [M. Ö. 1347 - 1292] zamanında kardeşi Hatusil III gibi.

---

(1) Bu höyük; Söğütlü Bahçe yakınlarında, Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropologi Enstitüsünde ilmi yardımcı Bay Kılıç tarafından bulunmuştur.Bu hususta Samsun vilayetine bir de rapor verilmiştir.

(2) Meselâ : Dr. W. Brandenstein, Etrük meselesinin şimdiki durumu, ikinci Türk Tarih kongresi neşriyatından, Devlet basımevi. istanbul 1937

(3) Ayni eser S. 5

(4) Arif Müfit. Akaların takip ettiği yol; İstanbul Üniversitesi Tarih semineri dergisi C. 1 ve Üniversitedeki Yunan Tarihi takrirleri.

İskitlerden Amazonların vatanı oldu. (1) Kimriler Anadolu şimalinde yerleştiler. (M. Ö. VII nci asır) Termedon, Sinop ve Amisus; çoktan ve Etilerin şevketli devirlerinde teessüs etmiş Kara - Deniz şehirleri idi. (2)

Asurbanıpal hududunu Kızılırmak ve Kara-Deniz sahillerine kadar uzattı. (M. Ö. 669 - 626 İyonyalılar bilhassa Milet gemicileri Kara Deniz kıyılarında bir çok şehirler kurdukları zaman Sinoptan Trabzona kadar sahil üzerindeki şehirleri - ki arzettiğimiz gibi bir kısmı zaten mevcuttu sömürge ittihaz ettiler. (3) İris ve Halis arasına « Asurie » dedikleri gibi (4) Sahilleri bataklı, limansız, haşin denizin perisini kızdırmamak için denizine de « Konuksever deniz » anlamında « Pontus Öksinus » dediler. (5)

Persler; Medleri takiben satvetlerini daha ilk hamlede Kara deninz sahillerine götürmüşlerdi. (M Ö. 546)

---

(1) Dağlı oğlu Ahmet Hikmet. [Cumhuriyet 1934 de] yazdığı bir makalesinde Amazonların yine Etiler olması lâzımgeldiğini, bu havaliye tesadüfen veya ticaret için gelen Yunanlıların bunları sakalsız ve bıyıksız görünce kadınlardan ibaret bir zümre olduklarını zannederek memleketlerine bunu böylece yaydıkları, bu yanlış fakat cazip malûmatın sonradan düzeltilemiyerek, san'atkârlar elinde uzatılıp büyütüldüğünü serdeder. Hatta bir Amerikalı kadın arkeolgunun bile Ankaradaki bir Eti heykelinin Amazon yani kadın zannederek bu hususta bir tetkik neşrettiğini sözünün kuvvetli bir delili olarak gösterir.

(2) Termedon; Amazonların merkezi olduğuna göre Yunandan önce kurulmuş demek olur. Amisus « Amisos=Samsun » kelimesinin ise Amazon ile ilgili olduğu Güneş-dil teorisini yayanlarca ileri sürüldü. Sinop, Hattusas'ın Karadenizdeki en mühim iskele ve limanı olduğu iddia edildiğine göre Yunan ve kimrilerden daha çok önce mevcuttu demek olur. W. M. Ramsay; Histor. Geografhiof Asia Minor S. 27

(3) Şarl Teksiye, Ali Suad tercemesi Küçük Asya C. 1

(4) Hamit Sadi; Anadolunun kadim transit yolları Türk Yurdu sayı 10-58

(5) R. Vadala'nın [Samsoun] adlı eserinin 3 üncü sayfasında « Eski Pers dilinde karanlık ve muzlim manasına Axshaena kelimesinin mevcut olduğunu Yunanlıların bu kelimeyi bozarak axeinos (İnhospitalier) dediklerini sonradan yukarıda söylediğimiz manada (Pont-Euxin) kalıbına soktuklarını yazar.

Perikles; Atina-Delos mukaddes deniz ittihadını, Atina deniz imparatorluğu haline soktuğu zaman fakir hemşehrilerini müstemlekelere yerleştirdi. Atekles idaresindeki Atinalı müsta'merler de Canik sahillerine yerleşti. (1)

İskenderden sonra Antiyohos buradaki şehirlerden Amisos'u muhasara ile hakimiyeti altına aldı (2) (M. Ö. 315) fakat nüfuzunu çok geçmeden kaybettiği o yerlerde. Partlarla ve şarktaki Ermenilerle akraba olan yerli bir aile Pontos devletini kurdu. Canik; bu devletin önemli bir parçası idi. Hatta bir zamanlar Mitridat Efpator tarafından Samsun « Devlet merkezi » bile oldu. M. Ö. 255) (3)

Pont Devleti hudutları dahilnde yerleşmiş olanlar arasında bilhassa Tibarlar, Haldlar. Sanniler, Mozingler, Halibler v. s. vardı. (4)

Kafkasyadan geçerek Canik mıntakasına kadar gelip 25 yıldan fazla oraları hakimiyetleri ve dehşetleri altında tutan Hunlar da elbette bu yerli halkla nihayet karışmışlardır.

Romalılarla Pontluların mücadelesi, nihayet Romanın galebesile neticelendiği pek malûm ve meşhurdur.

Lucullus'e karşı Amisosu müdafaa eden Kalimak cansiparane çalıştıyse de Romanın kuvvetine dayanamadı. Şehir yandı, harap oldu. (M. ö. 71) Öpatorya (Efpatoria) adını almış olan şehrin yanında ve bir zaman sonra yeni bir şehir kuruldu (M. ö. 63)

Sillâyı, Pompeyi, bir tiran olan Stratonu ve Mark Antuanı görüp nihayet Akçiyum savaşından sonra (M. ö. 31) Oktavın (Avgustos) müsamahasına mazhar olan Canik; Romalılar devrinde büyük Pont ayaletine bağlı, Samsun; müstakil bir halde kaldılar.

---

(1) Şarl teksiye tercemesi. c. 1

(2) Yorgiyadis; Samsunun kısa tarihi 1874 s. 27 [Bu kitap Ahali gazetesinde terceme ve neşredilmiştir.]

(3) Kamus-ul-âlâm Samsun maddesi.

(4) Diyarbakırlı Sait Pş. Mir'at-ül-iber, Pontus faslında bu kavimleri Turanî olarak kabul eder Sannilerden hiç bahsetmez. T. Reinch'in meşhur eseriyle Ch. Dezobri ve Th. Bachelet'nin müşterek tarih ve biyografi lügatlerinde bu kelime mevcuttur. Merhum Amasya müverrihi bunu « Can » olarak kabul eder.

Daha ilk zamanlarda Hiristiyanlık buralara kadar yayıldı. (1)

Bizans İmparatorluğu zamanında bazen Kafkaslardan buralara kadar uzanan akınlar oldu (2)

Canik; İslâm ordularına uzak, onlara karşı dağlarla kapalı ve calibi iştiha değildi, muhataradan salim idi. Bunun içindir ki onların, nisbeten ehemmiyetli bir istilâsını görmedi. (3)

* * *

1040 Milâdi yılında Selçuk hükûmetini kuran « Sultan Rükneddin Ebu Talip Tuğrul Bey » çok geçmeden İrak ve Anadolu'da göründü Doğu Anadolu tahrip ve istilâ edildi. Tuğrul ve halefi Sultan Alp Arslan'ın kahir ve kadir kuvvetleri Canik'te Niksardan başka bir yeri vurmadı.

1071 Yılı Ağustosunun 27 inci günü Romanus Diyogeniyus ile Alp Arslan arasındaki Malazgird meydan muharebesi, Bizans İmparatorunun esareti, Bizansın kat'î ve sarih mağlûbiyetile bitti.

Saltuk, Artuk, Danişmend Gazi, Çavuldur Çaka, Mengücük, Tutuk, Bozan, Porsuk ve daha ismi temamen tesbit edilemiyen bir çok ümera, bu harpten sonra yaylarından fırlayan oklar gibi Anadolunun muhtelif yerlerine atılıp hükûmet kurmağa başladılar. 1074 ten itibaren Canik fütuhatı başladı. Danişmend Beyin arkadaşlarından Çavuldur Çaka, Tursan, Kara Doğan, Osmancık, İltekin ve Karatekin bu fütuhatı yapmışlar, sırasiyle; Komana, Tokat, Turhal, Amas-

(1) Kiliseler kuyudatına dayanarak ileride bu kısmı ayrıca bir monografi ile tekrarlıyacağız. Samsun kelimesinde hissedilen mahut Samson efsanesi ile bir zamanlar -Aminson ismini de alan Samsunda- Âmin kelimesile ilgili görerek- yahudilerin pek kalabalık olarak bulundukları rivayetini de yine ileride bu kelimelerin menşelerini ararken tetkik edeceğiz.

(2) Helenepont mıntakasına dahil Canik, Justiniyen zamanında iki defa « Tzannes-Çanlar » ın istilâsına maruz kaldı. Lebeau; Liv XXXIX, T. VII, P. 334 den naklen Lebas; Küçük Asya ve F. Dvornik; Les Slaves, Byzanece et Rom 1926 S. 64

(3) 860-863 Yılları içinde Malatya emîri Korkunç Ömer; Karadenize kadar inmiş ve ayni yolu takip ederek avdet ederken Ömerin ölümü ile neticelenen bir mücadele, en ehemmiyetlisidir. A. Vasiliev'in Histoire de L'Empire Byzantin C. 1 s. 365... Ve Bay Mükrimin'in. Üniversitedeki takrirleri, notları.

ya, Çorum ve Niksar şehirleriyle Canik havzasını açmışlardı.

1079 Ve 1080 yıllarında Türk istilâsının Ak Deniz ve Ege Denizi kıyılariyle Kara Deniz sahillerine kadar yayıldığını görüyoruz.

1081 Yılında pek tehdidkâr bir hal alan Türk istilâsının Canik dağlarında durdurulduğuna pek ihtimal verilemez. Bazı Bizans muverrihleri bu hengâmede Trabzonun bile Türklerin eline geçtiğini yazarlar. (1)

1084 te Karatekin Sinob'u aldı. Karatekinin burada kurduğu Beylik devam edememişse de (2) bazı Arab muverrihlerince Alp Arslanın dayısı zannedilen Melik Ahmed İmadüddin (Nasireddin) Danişmend Gazi - yibni - Mıdrab-üt Türkmanî'nin Beyliği devam etti.

Danişmend Gazi,nin Samsun civarına kadar akın etmiş olduğunu kabul etsek bile oralarda kalamadığını bundan sonraki vukuattan anlamak kabildir. Fakat netice itibarile Anadolunun kuzey tarafları ekseriyet On İki Boz Ok Ulusunda olmak üzere Türkmenler tarafından işgal edildi. (3)

Daha fazla Anadolu Batısında genişlemiş olan Anadolu Selçuk Devletinin ilk Sultanı Kutulmuş oğlu Süleyman Beyin, Halep yüzünden Tutuşla yaptığı mücadelede mağlûbiyet acısını duymamak için intiharından sonra (1086) Danişmendliler bir kat daha kuvvetlenerek sür'atla inkişaf ettiler. Belki bu sıralarda Caniğin mühim bir kısmı ellerine geçti belki de Aminson (Amisus) şehrini düşüremediklerinden bu şehrin bir ok atımı yakininde Samsunu bunlar kurdu. (4)

(1) Mükrimin Halil Yinanç; Anadolunun Fethi S. 58-59

(2) Ayni eser S. 74

(3) Amasya tarihi C. II ye istinaden Hilmi Ziya; Türkmenlerin Anadoluda yerleşmesi Türk Yurdu C. I, 15 sayı 5 sayfa 364 ve Mükrimin Halil Anadolunun Fethi S. 88

(4) Mehmet Çelebinin Samsunu eline geçirdiği zamana kadar daima bu şehrin yerinde iki Samsundan bahsedilir. Birbirine pek yakın olarak kurulan bu iki şehir için ancak birincisini düşürmek arzusu ile gelenlerin burada muvaffak olamıyarak avdet etmektense onu daima göz önünde bulundurarak sıkıştırmak ve ilk fırsatta da düşürmek için böyle bir yeni kaleyi kurduklarını kabul edebiliriz. Fakat vukuat bu neticeyi geciktirdi. İki muhasim şehir bilahare iktisadi menfaatlarla birbirlerine dost oldular.

Sultan Mes'ud; Jan Komnen ve Manoel zamanında Giresun civarında görülmüştü. Danişmendlilerden Yağıbasan 1157 yılında Bizanslılarla harp ederek Ünye ve Bafrayı da ülkesine ekledi. (1)

Kılıc Arslan II; Yağıbasanın ölümünden sonra, karışan ve za'fa uğrayan Danişmendliler üzerine atıldı. Kaseriyi aldı. Zünnunu Sıvasta rahat bırakmadı, o da Niksarı kendine merkez yaptı. (1172) Hamisi Nurettin'in ölümünden sonra (1173) burada da kalamadı. Kılıc Arslan; bu mıntakayı da eline geçirdi. Samsuna kadar geldi (2)

Rüknettin Süleyman; babası Kılıc Arslan II zamanında Tokatta vali idi. Sahil şehirleri ile birlikte Aminsonu da elinde bulunduruyordu. (3) Rüknettin; kardeşi Keyhusreve galebe ettikten sonra Konya Sultanı oldu. (1196)

1204 te öldüğü zaman Haçlılar, İstanbulda Lâtin İmparatorluğunu kurmuşlardı. Oradan kaçan asilzadeler, İmparatorluğun muhtelif yerlerinde yeni yeni devletler, kurmağa başlamışlardı. Bu sırada Aminsonda Sabbas (Sava) isminde bir vali görüyoruz. Demek oluyor ki bu zat henüz ele geçmemiş olan asıl - yani eski - Samsunun valisi idi (4)

Sabbas; ne Trabzon Komnenlerine ve ne de İznik hükûmetine tabi olmak istemiyordu. Hükmü, Sinopta bulunan Davit Komnen'nin doğusundaki dağlık mıntakaya kadar sürüyordu. İslâmlar elinde

---

Bu bahsi ileride tekrar gözden geçireceğiz. Canabî, Danişmendin halefi Melik Gazi : Canik kalelerine hükmederdi diyerek aceba bunu mu kasd etmiştir yoksa Niksar mıntakasını mı anlatmak istemiştir pek anlaşılamaz. Cenabî : Nurosmaniye 3098 Y. 296

(1) İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, Sivas Şehri s. 28

(2) Fallmerayer : Geschichte des Kaiserkums Von Trapezunt, S.56 ve57.

(3) Deguignes tercemesi c. 4 s. 100 ve « Aminson taraflarına Samsun adı Kılınç Arslan zamanındanberi verilmişti. » Fallmerayen'in yukarıda ismi yazılı kitabı S. 59

(4) Bu vali yarı mustakil Visrua, yarı Prens, yarı müntahap idareci, biraz eski Yunan siteleri Tirani gibi bir şeydi. İslâm-Samsunlular, Anadolu step mamulâtiyle, mağdenî eşyayı bunlara, Amisoslulara satar, onlar da yakın ve uzak limanlara naklederlerdi. Finlaydan naklen Vadala s. 15 ve 16

bulunan Samsunu da ele geçirmek arzusunda idi (1). Fakat bilâkis Davit Komnen, Sabbası Trabzon İmparatorluğuna bağlamak emelini taşıyordu. Bunun içindir ki Sabbas, İznik hükûmdarı Laskarise istinad ederek şimdilik İslâm Samsununu zaptetmekten vazegeçti. Davidin Amisusa gelen kuvvetlerine karşı, müslüman Samsunlular da Sabbasa yardım ettiler.

Aleksi Komnen; İslâmlar elinde bulunan zeytin ağaçlariyle süslü bir kısım Canik arazisi ile Amasya, Niksar ve Komana üzerindeki hırsı berdevam idi (2). Nihayet Amisus eteklerinde Aleksi de görülünce, bütün Türkler alenen mukabeleye mecbur kaldılar. Aleksis bu muharebede muvaffak olamadı, bilakis Sinop ve buradan Yeşil ırmak ve Terme ötelerine atıldı hatta senevî bir vergiye bağlandı. (1214) ve (1219)

Selçuk hükûmdarı Büyük Alâettinin hükmettiği sahalar içinde ve Danişmend ülkesinden intikal etmiş olan şehirler meyanında Amasya, Niksar ve Samsun gibi komşu şehirler zikredilmektedir (3).

1236 dan sonra Baba İshakın taraftarlarından bir kısım da Canikte bulunmakta idi. Kıyam Maraş havalisinde başlamış Amasyadan idare edilmiş, nihayet Armağanşah tarafından Reislerinin katliyle zayıflatılmış, devamlı tenkil ile bir hayli Türkmen kanı dökülmüştür.

Kösedağ harbinden sonra (26 Haziran 1243) Anadolu Selçuk Devleti şarktan gelen Moğolların nüfuzu altına girdi.

3 kardeşin (Alâeddin, Kılıc Arslan, İzzettin Keykâvüs) Anadoluyu paylaşup idare etmeleri bu devrenin ilk inhilâl alâmeti olarak gösterilebilir. Canik bunlardan Alaeddin hissesine düşmütü (4). Fakat bunun İlhan'a giderken yoldaki ölümü üzerine ve geri kalan iki

---

(1) Fallmerayer s. 64 de Trabzon İmparatorluğu hududunu çizerken Amisos'tan dahile bir koridor varmış gibi bahseder .

(2) Komana; Niksar ile Tokat arasındaki kadim Pont Komanasıdır. Bugün haraptır. Halk bu harabeye « Gömenek » der.

(3) El-aylem-üz-zahir, Nuruosmaniye 3098 Y' 299 Evliya Çelebi; Samsundan bahsederken « Sultan Alaeddini Selçukî fethederek mülküne yamamıştır. » sözünü, herhalde bu esere müsteniden söyler ki bu Samsunun İslâm eline geçişini bir haylı geciktirir. Seyahatname c. II s. 78

(4) Ikdilcüman, Veliyeddin efendi kütüpanesi No. 2391 s. 382

kardeşin birbirlerine muhalefet ve adavetleri dolayısile Anadolu, Moğullar tarafından resmen ikiye bölündü. (1258) Canik; Kılıç Arslan'a bırakılan arazî meyanında idi. Çok geçmedi Canik, Sinop ta dahil olduğu halde Trabzon İmparatorluğu tarafından tekrar işgal edilmişti.

Muin-üd-Din Süleyman Pervane, takriben 1264 de Sinobu tekrar zapta muvaffak olmuş ve burasını İkta' olarak kendisine bahş edilmesini temin etmişti. Aynı zamanda Canik'in Bizansa geçmemiş dağlık kısımlarında Türkmenler gittikçe ehemmiyet kesbettiler, Trabzon krallığını tehdide başladılar. Nihayet Canik'in bugünki Ordu Vilâyetine dahil kısımlarını işgal ve istilâya muvaffak oldular (1296-1284). Bu kısım madenlerile iştihar etmiş bir mıntaka idi.

1277 de İdam edilen muin üd-din Süleyman Pervanenin yerine bıraktığı oğlu Mehmed, müstakilen Sinop ve havalisini idareye devam etti. bunun ölümünden sonra mevkiine geçen oğlu Mus'ut (1296) kendi toprağına kanamıyarak Bafrayı zapt ile Samsunu yağma etti. Samsun ve Amasya Nizameddin Yahya adında birisine verilmişti. Samsun şehrini ise Sıvaslı Rüknettin Rahat idare etmekte idi. Mesudu zaptettiği yerlerden çıkarmak ve müteakip tecavüzlerinden kurtulmak için deniz yolile üzerine gitti. Muvaffak olamıyacağını anlayınca güzel geçinmekten başka bir çare bulamadı. Nizameddin Yahya Amasyadan Samsuna geldi. Burada bir darphane vardı. Gümüş sikkeleri tağşiş etti ve bir çok rüşvetlerle kötü bir idare gösterdi. Bu sıralarda Frenkler (Cenevizler) Mes'udu Sinoptan kaçırdılar, 900,000 akçalık bir fidyeden sonra bıraktılar. Samsun Amasya ve bütün Canik mıntakası; Moğulların tayin ettikleri Mucir-üd-din Emir Şah tarafından idare ediliyordu. Şu halde Nizameddin Yahya ikinci derece Rüknettin Rahat ise üçüncü derecede idare adamları idiler. Mucir-üd-din Samsun idaresindeki suistimâli, sikke tebdili işi ve Mes'udün def'i ile meşgul olmak üzere Samsuna geldi. Beraberinde gelen Maliye memuru suikasda uğradı. Ortalığı düzeltmeğe ve Mes'udü kâfi miktarda tehdide muvaffak oldu. (1) Mes'ut Pervane; Mucir-üd-din Emir Şah'ın damadlığına talip olarak tehdidinden kurtulmak

(1) « Samsunda basılmış paralar » adile ileride bu vukuat - biraz daha tafsilât ile - neşredilecektir.

yolunu aradı. (1)

Samsun Moğulların en mühim limanlarından biri olmuştu. Gayet faaldi, parlak bir şehir haline girmişti. Hıristiyan Samsun, Cenevizlerin eline geçmişti. (2) Cinevizlerin karadan kervanları daha fazla İslâm Samsunluların yardımını görerek, denizlerde ise resen gemilerle bizzat ticaret yapıyorlardı. Bunun içindirki bu zamanda Samsunda bir darphane tesis edilmiş, alış veriş kemalini bulmuş, şehir inkişaf etmişti. Sıvasın ehemmiyeti ise bu münasebetle büsbütün artmıştı. Orada bile Cineviz tüccarlarına rastlanırdı. (3)

700 Hicrî 1300 Milâdı yılında vefat eden Mes'udün yerine oğlu Gazi Çelebi geçti (4) « Simre (5) Kastamoni, İznik'edek, bu taraftan Kars memleketi ile Saruhan sınırıne'dek » bir araziyi ilhandan kedine tefviz edildiği mutevatır isede hükmü Sinop şehrinden öteye geçmediği revişi hâlden nümayandır (6). Rumlar ve Cenevizlerle gazadan hâli değildi (7). Samsun ve Canik de bunun hükmedemediği arazisi dahilinde idi. Samsunda basılan paralarda Gazi Çelebinin hiç ismi olmaması (8) ve esasen Olcaytu Sultan Mehmet

(1) Tezkerei Aksarayi, Yeni câmi, numara 827. s. 293 ve müteakip ayrıca s. 302 - 306

(2) Bu belki 3 selçuk kardeşlerin kavgası sırasında olmuştur. Hükkâmı şehir halk arasından intihap edilirse de bir Ceneviz Podestas yeni Foça, Midilli, Galata ve Karadeniz sahilinde Amisus ile Amastiris ve Kırımdaki Kefeyi, cumhur namına idare ederdi. Dukas 25 s. 90 dan naklen Hammer tercemesi kitap 10 s. 160 - 161

(3) G. İ. Bratianu, On üçüncü asırda Karadeniz Ceneve ticareti beşinci bahis.

(4) İsmail Hakkı Uzunçarşılı Anadolu Beylikleri s. 4.

(5) Simre Amasya sancağı dahilinde Vezir köprünün yanında bir şehri kadimdir. Cihannüma 632. Mes'ut bini Kılıç Arslan I. Amasda Simre nam bir şehir yapup anda tavattun etti. Mescitleri ve medreseleri yapup ve hanegâhlar bina etti. Neşri Veliyeddin 8-B ve aynı malûmat Sahaif-ül-ahbar'da da aynı ifade ile görüyoruz. c. II

(6) Ahmet Tevh.t Tavaifi Mülük Tarih Encümeni Mecmuası c. I s. 317 - 319

(7) Künh-ül-ahbar Rukn 4 cüzü 1 s. 22

(8) Ahmet Ziya Meskûkâtı İslâmiye Takvimi 1368-69, 78, 79, 81, 88 ve 2119 numaralı sikkeler.

Hüdabende 1303 de Anadolu umum valiliği ihdas eylediği göz önünde tutulursa Canik'in ancak Moğol nüfuzu altında kaldığını söylemek kâfidir.

Trabzon İmparatoru veya Gâvur Samsundaki Cineviz reisi, Cimri'nin katlinden iki gün sonra Sinoba kadırgalarla hücum etti-lerse de buradaki Çepni Türkleri tarafından şiddetle mukabele gördüler. İlhana müjdeyi getiren Taybuğa mükâfatla taltif edildi (1)

Anadoludaki isyanları bastırmak için Ebu Sait Bahadır Hânın meşhur veziri, Emir Çobanın oğlu; Timur Taş Anadoluya vali tayin edildi. Anadolu Sükûnu temin edilebildi (2). Babası Çoban, katle-dilince aynı akıbete uğramamak için Mısır Sultanı (Melik Nasır Mehmet bin Kalavun) a kıymetli eşyalarla müzeyyen « Yusuf suret bin kadar rumî kul ile » iltica etti. Fakat Nasır, Timur Taşı haps ve katletti. Başını Ebu Said'in elçisi Abacı ile gönderdi 1327 (3). Timur Taşın yerine Büyük Şeyh Hasan tayin edilmişti, Timur Taş tarafından vekil bırakılan Timur Taşın ve anasil Uygurlardan olan Ertana - Eretna buna hüsnü kabul gösterdi

Ebu Saidin bilâ velet ölümü ortalığı karıştırdı; Büyük Hasan, tahta geçmesini arzu ettiği Mehmedi iclas edebilmek emelile Eretnayı tevkil ederek İrana gitti.

Hüsnü siyret ve adâletinden dolayı (köse peygamber) adını alan Eretna (4), Türk ve Moğulları idare ve nüfuzunun tesir edebildiği Kara Deniz sahilinden itibaren orta ve cenubî Anadoluyu elinde tutabildi. Bir zamanlar Mısır Meliki namına hutbe okutup sikke bastırdı. 1355 de Sultan Alaeddin adıle müstakilen hükme başladı.

(1) İbni Bibi'den naklen Ahmet Tevhit, Gazi Çelebi makalesi. Tarih Encümeni Mecmuası c. I s. 257-254 bu Taybuğa bugün Sinopta Seyit Bilâl adı verilen mezarın hakiki sahibidir. Sandukası altında kalan ta-şında böyle yazıldiğını « sinopta Candar oğulları kitabeleri » adlı eser sahibi arkadaşım Şakir Ülkütaşır söylemekte idi.

(2) .. selçukilerin bakiyyei evlâdı taharri ederek bulduklarını acıklı bir surette öldürdü. Cami-üd-düvel, Umumî kütüphane c. I s. 195

(3) Ravza-tus-safa tercemesi.

(4) Timurtaştan sonra Sıvas mülhakatını Timurtaşın kain biraderi olan sultan Reşidettini Ertena han ahz ve temellük etti. Rumuz-ül-ayan'dan naklen Amasya tarihi c. 3 s 32

Karahisar, Tokat, Amasya, ve Samsun havzai memaliki dahilinde olduğuna göre bütün Canik mıntakasına hâkimdi. Burada çoktanberi faal olan Türkmen beylerine kendini tanıtmıştı. Fakat bu beyler onun hâkimıyetini tanımakla beraber hareket ve idarelerinde Türk-lere hâs bir istiklâlleri vardı. Hatta bu sıralarda Samsunda bulun-ması lâzım gelen Tuli beyin bir de bayrağını biliyoruz (1). 1352 de öldü.

Yerini oğlu Mehmet bâk tuttu (2). Veziri, Hoca Ali Şahın isyanın-dan sonra evvelce hâkimiyetlerini tanıttığını söylediğimiz Türkmen Beyleri ve diğer idare memurları artık kendisinden çekinmez ve tanımaz oldular. Katledüp yerine oğlu Ali Beyi getirdiler (1365). Bundan sonra Eretna memalikinin mühim bir kısmı tamamen kaybe-dildi ve her büyücek şehrinde birer Emir töredi (3).

İşte Canik Beylerini biz, bilhassa bu zamandan itibaren nisbeten daha iyi tanıyor ve onlara bir tarih karalamak cesaretini kendimizde görebiliyoruz.

(1) Nazan Danışmend Anadolu Türk Bayrakları, Türklük mecmuası sayı 1 s. 18 ve 19. Ancak biz buradaki bayrağın Ertena oğullarına ait olabileceğini, Sinop bayrağının buna benzememesini düşünerek kabul etmek istemiyoruz.

(2) Dürer-ül-kâmine Veliyettin efendi 2417 Y. 49-.B

(3) Bezm-ü-Rezm s. 79 ve müteakıp, Osmanlı tarihi, Necip Asım - Mehmet Arif, s. 479

CANİK BEYLERİ

Canik Beyleri; bir sülâlenin teşkil ettiği ve hudutları mustakar bir beylik değildir, bilâkis muhtelif sülâleler arasında taksime uğramış bir toprak parçasının tek bir ad ile anılmış Beylikleridir. Bu takdirde tasnif ve tedkikleri müşkül olacağından, biz bunları aile adlarına veya bulundukları toprak parçasının önemli bir yerine nisbetle mütalea etmek lüzumunu duyarak malûm ve eski tasniften ayrıldık.

Fikrimizce bu Beylikleri, Hacı Emîr ve Evlâtları, Canikli-Tacettin ve Evlâdları, Sultan Altunbaş Evlâdları, Taşan oğulları, Kavya beyleri diye parçalara bölüp tetkik etmeği daha kolay ve daha doğru buluyoruz. (1)

Bu Beyliklerin teşkil ettiği ailelerden, her hangi bir ferdinin, Osman oğlu Orhan Bey ile mükâtebe ve muhabere ettikleri - Feridun Bey Münşeatındaki vesikaların tamamen tahrif ve intihal olduğu anlaşıldığından (2) - artık mevzuu bahs olamaz.

---

(1) Düveli İslâmiye muharriri Leyn Pul veya mütercimi Halil Ethem, eserin Canik Beyleri faslında aynı mütalaa, fakat daha başka türlü bir tarifte bulunur.. Canik Beyleri aynı aileden olmamak üzere, Kubad oğlu, Taşan oğlu, Cüneyit Bey ve Evlâdı Selâçıkadan zannolunan Hasan veyahut Hüseyin Beyden ibarettir. s. 319 Gibons ise Limnia faslında Tacettini s. 270 Kavyayı, Canik addedip buranın 4 müstakil emîri olduğunu söylemekle iktifa eder. s. 263

(2) Matbu Münşeatı Feridun beyin, 76, 77, 78, inci sahifelerinde Orhan Gazinin Canik hânına mektubu ile Canik hânının 78 ve 79 uncu sahifelerinde münderiç cevapnamesi, tamamen Sultan Alâettin Teküş'ün Harzem divanında vazife ifa eden Mehmet bin-el-Müeyyed-el-Bağdadî'nin menşurlarından meydana getirilen münşeatın, Feridun bey tarafından intihalinden başka bir şey değildir. Mükrimin Halil, Feridun bey münşeatı. Türk tarih Encümeni mecmuası Sayı 6 s. 164 ve Sayı 7 s. 104

I

Hacı Emîr ve Evlâtları

Hacı Emîrin mensup olduduğu aşiret, Giresundan Termeye kadar uzanan sahil şeridi ve cenubundaki dağlık mıntaka olduğu anlaşılıyor.

Giresun da dahil olduğu halde buradan cenuba doğru çizilecek hattın şark tarafı, Trabzon İmparatorluğu arazisini teşkil ederdi. Bununla beraber bahsettiğimiz sahil şeridinin bu zamanda Türklerin eline geçtiğini de iddia edemeyiz (1). Sözün kısası sahil kısım mevzuu bahs edilmemek şartile - bugünkü Ordu ve Giresun vilâyeleri bu zatın ziri hükmünde idi. Bizce Canik Beyleri, ancak bu aileyi ifade etmelidir. Zira bu kısım el'an halk arasında bu adı taşımaktadır.

Kâtip Çelebinin bahsettiği Rafizî zümre buranın eski yerli halkıdır. (2)

Hacı Mir, vaktiyle bu havaliyi işgal ettiklerini daha önce yazdı-

---

(1) İsmail Hakkı, Anadolu beylikleri sonundaki her iki haritada maal'esef Ünyenin yeri yanlış gösterilerek, daima Trabzon İmparatorluğu hududu dahilinde bırakılmıştır.

(2) Cihannuma, s. 622-26

ğimiz Türkmen kabîlesi reislerinden birine mensup olduğu muhakkaktır. Ne zaman ve nasıl, idareyi eline aldığını bilmiyorsak ta, Türkmenlerin reislerine ve oğullarına daima muti; olduğu ve aristokrat bir idare tanıdıklarını hatırlarsak bunu tabii görmek icap eder.

Trabzon İmpartoru Aleksie III, Türkmenlerin akın ve tehditlerinden artık pek bunalmıştı. Bunlardan bir kısmını olsun kendisine zararsız bir hale sokabilirse bir az daha rahat bir nefes alabilirdi, bunun için Hacı Miris'e Marya Komenayı nikâhlamıştı. Hemşiresi Teodora da onun yanında bulunuyordu. (760 H. 1358 M.)

Altı yıl sonra Hacı Mîr, hastalanarak oğlu Süleyman'ı yerine geçirdi (1). Fakat hastalığı savuştuktan sonra idareyi tekrar eline almak istedi yahut oğlu Süleyman; babası iyi olduktan sonra Beyliği babasına terketmek istemedi. Hulâsa baba ile oğulun arası açıldı (2).

Vaziyeti kollıyan ve fırsat addeden Niksar beyi Tacettin Canitî, Hacı Emîr topraklarına saldırdı. Gerek baba, gerek oğul birbirleriyle araları açık olduğundan etraftan yardımcı istediler.

Bu zamanın en kuvvetli komşusu Sıvas hükümdarı Kadı Burhanettin Ahmet idi.

Süleyman vaziyete hâkimdi, Tacettini iki defa tarda muvaffak olmuştu.

Fakat Tacettinin, üçüncü bir taarruza hazırlandığını öğrenince, bu hücumları önleyebilmek için Kadı Burhanettin Ahmede ilticayı kârıakıl buldu. Ve derhal işe başlıyarak elçiler ve mektuplar gönderdi. Rica ve dehaleti gören, cidden zeki ve idareci bir şahsiyet olan Kadı Burhanettin, ricayı kabul ile işe başlamak üzre evvela Tacettine bir elçi gönderdi. Tacettin; Süleyman beye dokunmayacağına dair bu elçiye söz verdi. Fakat elçi Şeyh Yar Ali, henüz Sıvasa avdet etmemişti ki Tacettin'in tekrar Süleyman bey ülkesine

(1) Bezmürezm, s. 332-3

(2) Fallmerayer, Hacı Emîr veya Hacı Mîr'i (Hadshymris) diye yazar ve ecdadının Yohan II. tarafından elde edilerek memleketin tahribine bu suretle geçilmeğe çalışıldığını ilâve eder.

taarruz ettiği ve Süleyman beyin de, Tacettini üçüncü defa karşıladığı, dar bir yere sıkıştırarak katledildiği haberi geldi.

Süleyman bey, yalnız böyle sıkışık bir vaziyette iken değil bundan sonra da Kadı Burhanettine tabiiyetini devam ettirmiştir.

Süleyman bey, her fırsatta Kadıya arzı tazimat ve tabiiyetten geri kalmamıştır.

Kadı, Tacettinin merkezi Niksara girdiği zaman Süleyman bey, kardeşini bir çok atlar ve kıymetli hediyelerle yanına gönderdi. Kendi ailesinden bir kızın da nikâh ile kabulünü Kadıdan rica etti. Kadı bu hediyeler ve iyi niyetlerden memnunen musahereti kabul etti.

Kadı Burhan, Niksarı muvakkat bir zaman için Emîr Said adında bir adamına vermişti. Bu münasebetle Eretna [Ertana] ailesinden Feridun bey; Kadı ile Süleyman beyin arasını açmağa çalıştı. Hatta bu tesir ile Süleyman bey tarafından, Kadı Burhanettine Emîr Saidin azil teklifi yapıldı. Kadı; Mîr Saide dokunmadı fakat Süleyman beyi ihsanlarile utandırıp susturdu.

Emîr Tahreten'in Sıvas istikametini tutması üzerine (1) Kadı Burhan; Süleyman beyden kuvvetlerile gelip kendisine iltihakını bildirdi.

İşte verdiğimiz şu teferruattan anlaşılır ki Halivya [Canik] beyi Süleyman bey, Kadı Burhanettin Ahmedin hâkimiyeti âliyesini kabul etmiş, dahilde müstakil bir bey menzelesinde idi.

Kadı, yeni bir sefer için hazırlanacağı sırada Emîr Süleymandan bir sâî geldi : « İslâm devletinin mebdeinden bugüne kadar hiçbir müslüman beyinin el uzatamamış olduğu Giresun'un fethedildiği » müjdesini getirdi. Kadı Burhanettin çok sevindi, nöbetler çaldırdı, şenlikler emretti ve derhal Giresun fatihi Süleyman beye bir tebrik mektubu gönderdi. (2)

(1) «Erzincan beyi kim Tahreten beydir. Ar tanu'nun karındaşı oğludur.» Neşri Veliyeddin efendi No 2351 Y. 101-A

(2) Bezmürezm 332 - 335, 336, 432, 434, 529

Emîr Süleyman; Giresunu 12,000 kişilik bir kuvvetle 1381 yılında almıştı (1).

Süleyman bey asîl, nezih aynı zamanda şeci bir beydi. Kadîm aile düşmanı Tacettin Evlâtlarile de meşgul olmuşsa da Kadı Burhan, her iki tarafa birbirleriyle hoş geçinmeleri için ihtaratta bulundu.

Kadı Burhanettin, bizzat bu Tacettin bey oğullarını ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiği sırada, komşusu Canik beyinden hiç bir yardım istemedi. Biz bu malûmattan Canik beyinin herhangi bir yerde bir hak talep etmemesi için böyle harket ettiğini kabul edebiliriz. O halde Kadı katledilinceye kadar bu mıntakanın vaziyeti değişmemiştir diyebiliriz.

Kadının katlinden sonra çok bir zaman geçmeden Timur ile Yıldırım arasında Ankara savaşı oldu [1402]. Bu savaşta Timur Osmanlıya geçen Anadolu beyliklerinin topraklarını eski sahiplerine verdiği malûmdur.

1403 Yılında sefaret vazifesile ve Timura mülâki olmak üzre İspanyadan hareket eden Klavijo, karadenizden geçerkdn Ünye ve ötesinin Melaseno namında bir rum asilzadesinin hükmü altında olup Timur'a vergi verdiğini söyliyor, bir gün sonra Türk topraklarına sığındıklarını, bu havalinin de Erzamir adlı bir Türk prensine tabi olduğunu yazar (2) ki bu Prens; Hacı Emîrin sefirce yanlış kaydedilen ismi olmalıdır. Maamafih bu zamanlarda artık Süleyman beyin babası anılmazdı, bu da olsa olsa Elhacmir'in şöhretce oğlundan üstün olduğunu gösterir.

Erzamir; ister Hacımir ister Süleyman isterse bir başka şahsiyet olsun - ki bu da o zaman aynı aile efradından olurdu - en az 10,000 kişilik bir kuvveti olup sahilden Tireboluya kadar hükmetmekte idi.

Ankara harbinden sonra yavaş yavaş sesini yükselten ve tekrar Osmanlı birliğini kuran, Mehmet Çelebi'nin bu beylikle meşgul olduğunu bilmiyoruz.

(1) Fallmerayer, s. 209
(2) Klavijo, Ömer Rıza Doğrul tercemesi. kitap I. s. 76 ve 77

Oğlu Murat II nin hilekâr ve zalim lalası, Yörgüç Paşanın da Tacettin oğullarını ortadan kaldırdığını biliyorsak ta bu beylik aleyhine bir hareket bilmiyoruz.

Fatih Sultan Mehmet, Uzun Hasan ile harbe giderken; Uzun Hasanın yanında « Kızıl Ahmed ve Canik oğlu ve nice bunun emsali müfsitler » toplanıp (Emîr bey) adında birini kendilerine reis yaparak Tokadı harap ettiler (1). Bu Canik beyi, çok kuvvetli bir ihtimal ile Hacı Emîr zade Süleyman beyin evlâdındandır. Zira Fatihe gelinceye kadar bu mıntakanın zaptedilip Osmanlı ülkesine katıldığı hakkında hiç bir malûmatımız yoktur. Her halde bu mıntaka - ki Canik beyleri içinde en çok toprağa hükmedeni idi - Trabzon zaptedilmek üzere karadan ve denizden hareket eden Osmanlı ordusu tarafından bir yürüyüşle, zaptedilmiş olacak ki beyleri, Uzun Hasan yanında bir fırsat beklemek üzere bulunsun.

Bu Canik beyinin Akkoyunlu veya Dulkadır beyliğine iltica ile orada kendilerine bir çiftlik verildiğini Urfa vilâyeti Yaylak kazası dahilindeki (Mîr canik) köyünün adından tahmin edebiliriz.

O halde biz bu beyliğin 1461 yılına kadar devam edebildiğini söylersek her halde hata etmiş olmayız ki Fatih devrinde zaptedilen Trabzon Krallığını batıya doğru genişleterek haksız ve yanlış olarak büyütülmeğe hiçte lüzum yoktur. Bu Canik beyleri her fırsatta Trabzon zararına büyüyen ve din gayretile fî sebilüllah cihad yapan bir beylik olarak kabul etmemizde hiç bir mahzur yoktur.

Mahallinde tetkikat yapılırsa bir çok yeni malûmat bulmak mümkün olabilir kanaatındayım.

Biz bu havali beyliğini kitaklardan süzülerek elde edilen bilgilere müsteniden bu kadar yazabildik, kitapların daha derin tetkiki, bu bilgiye daha fazla bir zenginlik vereceğine kani değiliz

(1) Neşrî Veliyeddin, 2351 Y. 244-A.

II

Tacettin ve Evlâtları

Tacettin'in idare merkezi Niksar kasabası idi. Çocukları her zaman için Niksarı ellerinde bulunduramamışlarsa da hemen her devirde Karadeniz kıyılarına kadar hâkim kalmışlardır. Gerek bu mıntaka, gerek Niksar ve havalisi Canikten sayıldığı için bunlar da Canik beyleri diye anılırlar, fakat biz bunların idare merkezini göz önünde tutarak Niksar beyleri diye adlanmalarını daha uygun görürüz.

Niksarı bunlardan daha önce ellerinde tutan Emîr Doğancık ailesiyle Tacettinin bir alâka veya akrabalığı olması muhtemeldir.

Emîr Doğancık, Mesalik-ül-ebsar'a göre Kastamoni Emîri birinci Süleymanın [1308 «?»-1339] sınırlarına kadar genişleyen büyük bir toprak parçasına hükmederdi. (1)

(1) Ahmet Tevhit, bu Doğancık karşısında « Hakkında hiç bir malûmatadestres olamadım. Rum Selçukilerinin inkırazı ve İlhan istilâsını müteakip her derede ve her kaya başında birer bey türemiş ve bir karyei sağıreye malik olan bile Sultan unvanından gayrı bir unvan almağa tenezzül etmi-

Fa'lmerayerin - evvelce bahsettiğimiz kitabında - Dschiatines (Ciyatines) diye anlattığı Tacettin, bazı müverrihlerimizce Selçuk ailesine mensuptur (1). Halbuki Amasya müverrihi merhum Hüsamettin Emîr Doğancığın nesbini hicrî 655 tarihli (!) vakfiyesine istinaden hakkında hiç bir malûmatımız olmıyan ve Selçuklularla bir nisbet ifade etmiyen Kemahlı Ebî Bekir adında bir zata kadar temdit eder ki bu takdirde, bize, Tacettin ile alâkası olmadığı hükmünü verdirir (2). Emîr Doğancık hicri 747 ve ya 749 da ölmüştür (3).

yerek bir hükûmet tesisine kalkmış oldukları anlaşılmaktadır.» diye koca bir araziye sahip olduğu anlaşılan emîr Doğaucığı küçültmektedir. Bu kadar büyüklükte, meselâ : Avrupada bir toprak parçasına sahip olanları, âlemin nasıl andığını, tarih okuyanlar pek âlâ bilir.

(1) Hayrulleh efendi tarihi, Netayic-ül-vukuat, Düveli İslâmiye... gibi.

(2) B. H. Hüsamettin Doğancığın, Doğan Şah ile anıldığını da ileri sürerek babalarını şöylece sıralar; Alâeddin Savcı... Nurettin Alparslan, Sarimeddin Mehmet, Ebi Bekir-ül-kemahî, Amasya tarihi c. III s. 27

(3) Amasya müverrihi c. II s. 30 da, bunun mühim bir kısmı toprzğa gömülü mezar taşını meydana çıkararak şöylece okuduğunu yazar : Haza Kabr-ül- Emîr-ül-İsfehsalâr- El- Ecell-el-kebir El- Melik-el-muzaffer El-mücahid-el-mürabit-..aceddin Doğan şah Alp ibn Savcı rahmetullah..a ve erbain ve seb'a mie.

..aceddin, herhalde Taceddin olacak ise de arapça yazılan yedi yüz kırk yazısından evvelki ve birler cümlesini teşkil edip son harfi «a» olan arapça sayının seb'a «yedi» veya tıs'a «dokuz» mu olduğu anlaşılamıyor.

Aynı eserde Doğancık hakkına şu malûmatı buluyoruz; Doğan şah Alparslan kardeşi Nurettin Alparslanla mütemadiyen vuruşurdu. Sultan Reşidettin Ertena istiklâlini ilân ettikten sonra bittabi Mısır Sultanı ile arası açıldı. Emîr Doğanık bunu bir fırsat telâki ederek Emîr Timurtaş oğlu Hasan beyden aldığı kuvvetlerle Niksardan kalkıp Amasyaya girdi. Ertenenin eniştesi Samsun emîri Habil zade Zeyneddin Tuli bey Amasyanın istihlâsına koştu. Bir mücadeleden sonra Doğan şah, Niksara firar etti ve orada öldü.

Aynı eserde, bir daha bu zatın devleti hakkında sarih bir malûmata rastlıyamıyoruz. Hacı Şadgeldin tagallübü sırasında ise Niksar Emîrinin Siracettin Mehmet bey olduğunu ve bunu Şadgeldinin yanına celp ile kendisine vezir ittihaz ettiğini daha aşağılarda zikredilmekte (s. 69) ve Doğanşahın oğlu olduğu bildirilmektedir. s. 116

Bizim başlangıç olarak aldığımız Tacettin, Canitî yani Canikli diye anılır. Amasya Emîri Şadgeldi Paşayı metbu tanımaktadır. Bu sıralarda Ertana devlet reisi Alâeddin Ali bey, Kadı Bürhanettin Ahmet elinde bir oyuncaktır. Kadı; Ali beyi, şadgeldi memaliki ve Niksar üzerine teşvik etti. Hazırlanıp yola çıktılar. Doğru Niksara gelip kondular. Fakat Ali bey, gece yarısı başka bir yere çekildi, oradan da Sıvas yolunğ tuttu. Kadı Burhan orduya Niksarı yağmalatmak ve mevaşiyi şürmekle iktifa etti, Bir ikinci seferde Ali bey tauna tutularak öldü [H. 782 M. 1380] (1).

Niksar beyi Tacettin Canitî, Amasya beyi Şadgeldi ile bu seferlere karşı durdu.

Kadı Burhan, Ertana devletini tekrar ihya ile kendi elinde tutmak kaygusunu taşıyordu. Bunları kendine ciddî bir rakip, azılı bir düşman, arzularına birer engel görüyordu. Bunun için Kadı tekrar bunlar üzerine yürüdü, Karşı taraf, bir gece baskınıyle, Kadı Burhanı telaşa düşürdü fakat Hacı Şadgeldi paşa, Kadı'nın bir pususuna düşerek öldürüldü [783 H. 1381 M.], yerine oğlu Emîr Ahmet geçti.

Bu sırada Osmanlı tahtında Murat I. Kastamonuda; Beyazıt, Tokatta; Seydi Hüsam, Şebin Karahisarda; Melik Ahmet, Erzincanda Tahreten bulunmakta idi. Niksar beyi, Şadgeldinin katli üzerine tamamen kendi başına hareket etmeğe başlamış, hatta Amasya topraklarına sık, sık tecavüz etmeği itiyat edinmişti (2).

Şadgeldinin katlinden sonra Kadı Burhan Sıvas'a dönmüştü. Fakat yenideu tecavüze geçeceği muhakkaktı. Tokat beyi Seydi Hüsam; buna karşı birleşmek lüzumunu hisseden, daha tedbirli bir şahıs idi Her tarafa ve her beye muttasıl: (Hacı Şadgeldi ihtiyar bir zat idi , bir oğul bıraktı ki kendinden kat kat üstündür, Ulusu,

(1) Bezmürezm, s. 180

(2) Emîr Ahmet, bunun üzerine Lâdik Emîri; Kubat oğlu Ali beyi gönderdi. Samsun beyliğini ona verdi, bu suretle oraları Kubat oğlu topraklarına geçti. Bunlar Tacettin ve oğullarile en ziyade muaraza ederlerdi. Amasya tarihi, c. III s. 129-131

Canitli Tacettin bey Erzincan beyi ve sair uc beyleri ve büyükleri onunla ittifak etmelidir.) derdi (1).

Nihayet, Seydi Hüsam, Tacettin ve oğulları Kadının muhalifleriyle birleşerek Akşehri yağma ettiler (2). Sonra Emîr Ahmet ile birleştiler (3).

Tacettinin halazadesi, Koyluhisar beyi idi. Kılıçarslanın amcazadesi Siracettin (4) buraya hücum etti. Halazadei Tacettin esir edildi. Kadı Ahmet, Koyluhisari gasıbına verdi. Bir kaç gün sonra halazadenin kardeşi Mehmed elçilikle Kadıya gelerek kardeşini affettirdi (5).

Tacettin; Seydi Hüsamın evvelce söylediğimiz teşebbüs ve hareketi neticesi; Amasya beyi Emîr Ahmet ile haliittifakta idi. Böyle olmakla beraber Kadı Burhana elçi göndererek dostluktan dem vururdu. Bu hal bize Amasya muverrihinin Emîr Ahmetle henüz ittifak edilmediği zamanlarda bir kısım mülkünün Kubat-oğluna pişkeş çektirildiği hakkında verdiği malûmatı itimatsızlıktan ayırarak tekit eder gibidir

Kadı Burhan bir müddet önce Canikte bir kale yaptırmıştı. Tacettin, Kadıya yeni bir sefir göndererek bu kendi şahsını daha fazla alâkadar ettiği halde Emîr Ahmedin hoşuna gider diye yıktırılmasını istedi. Kadı bu teklife ve bilhassa maksada kızdı. Cevap olarak :- (Cevabım kılıcımdır) dedi ve çok vakit geçirmeden hemen üzerlerine yürüdü. Ancak 500 askeri vardı halbuki karşı taraf 7000

(1) Bezmürezm, s. 170

(2) Şebin karahisarın cenubunda Akşehirabad bulunur ki bu ovadan Akşehir suyu namiyle bir ırmak geçerek Kelkite akar.

Halil Ethem, Anadoluda İslâmî kitabeler, Tarih Encümeni Mecmuası c. III s. 731.

(3) Bezmürezm s. 307 ve müteakip.

(4) Siracettin, eğer Doğancığın oğlu olan Siracettin Mehmet ise Kılıçarslan da Doğancığın kardeşı olur. Kadı Burhanın pek çekindiği ve nihayet kendi elile öldürdüğü Kılınçarslan asil bir ailedendi. Ertena ile alâkası vardı ne yazık ki yeğeni Kadı namına çalışıyor.

(5) Bezmürezm s. 314. Bu zat ileride mühim roller ifa edecek olan Mehmet Feyç'tir.

asker toplamıştı. Harp, Tacettin için hiç te iyi olmadı bir müddet sonra sulh istediler. Arzı hürmet ve tabaiyet için Tacettin iptida vükelâsından birini gönderdi sonra da kendisi gelip affını rica etti, ve :- Gideyim çocuklarımı da göndereyim diyerek çıktı, Sonisaya gitti. Tekrar Kadının dayağını yiyen Emîr Ahmet Tacettin ile Sonisada buluştu. Bunların tekrar birleştiklerini işiten ve Tokatta iyş-ü nuş ile vakit geçirmekte olan Kadı, Niksar üzerine yürüdü. Niksarda Tacettin oğlu Alparslanı mağlup etti hatta bu mücadelede Alparslanın eli fena halde yaralandı (1). Kadı bu savaşla iktifa ile Tokata döndü.

Bu badireden sonra Tacettin, Hacı Emîr vilâyetine tamah ederek bu tarafta taarruzlara geçti. Taarruzların durdurulması için Hacı Emîrin oğlu Süleyman beyin Kadıya ilticası üzerine Tacettine Şeyh Yâr Ali elçilikle gönderildi. Tacettin; Hacı Emîr ailesinin kadîm düşmanı idi. Hacı Emîr ile oğlu Süleyman arasındaki ihtilâfı fırsat addile bunu kaçırmak istemezdi. Elçiye söz verdiysede Süleyman beyin arazisine tecavüzden fariğ olmadı, fakat Süleyman bey daha usta çıkarak Tacettini müsait bir yerde sıkıştırarak katletti.

1381 denberi Tacettin; Trabzon İmparatoru Aliksis III-ün «1340-1390» kızlarından Odohia «Eudoxia» ile evli idi. Fakat beş sene sonra Hacı Emîr oğlu Süleyman Bey tarafından öldürülmesi üzerine pek genç iken dul kalan ve güzelliği ile meşhur olan Odohia; babasının çiftliğine dönmeğe mecbur kalmıştı. Bu sıralarda Bizans İmparatoru olan Yohanes Paleologos «Jan Paleolog; V. 1379 - 1390 (1391) » Trabzona bir sefir göndererek Tacettinden dul kalan bu genç ve güzel kadını oğlu Manoel'e istedi. (Manoel II 1391-1425) Odohia; Manoel ile evlendi (2). Aynı yılda Aleksis III-ün diğer kızı Anna Komena'da Erzincan Beyi Tahreten ile evlendirilmişti (3).

(1) Bezmürezm s. 318-324

(2) Ahmet Tevhit bey, Kadı Burhanettin Ahmet makalesindeki notlarından birisinde bunu bizzat Yani Paleolog (Jan-V) e tezviç ettirir. Tarih Encümen Mecmuası c. 3 s. 296-307

(3) Jac. Ph. Fallmerayer s. 208-209 , Amasya tarihinde bu malûmat Ahmet Tevhit beyin şifahî ifadeleri ile kaydedilirken maalesef pek yanlış tesbit edilmiştir : Aleksinin hemşiresi Teodora, Halibya Emîri ile evlendiriliyor. Halibya; Sinop olarak gösteriliyor. Hacı Mîri, Amasya Emîri Şadgeldi paşa zannediliyor. Bu üç noktanın üçünün de yanlış olduğunu risalemizin Hacı Emîr ve Evlâtları kısmı ile bizzat Ahmet Tevhit beyin Kadı Burhanettin makalesinin eyi bir tetkiki kâfidir.

Kadıya, Niksarı kendine tabi' bir hale sokmak fırsatı düşmüştü. Ramazan sonlarında Emîr Saidi, Niksara, Niksarlılarda arzı tabaiyet etmek üzere bir heyeti, Kadıya gönderdiler.

Bir müddet sonra Kadı Burhanettin Ahmet'te Niksara geldi. İlk iş olarak Melik Danişmend Gazinin mezarını ziyaret etti.

Bu münasebetle Hacı Emîr zade Süleyman beyin akrabasından biri de Niksara gelerek Süleyman beyin devamı sadakati arzedildi. Tacettin beye ait (İskefsir) kalesi üzerine gidilerek zaptedildi, Niksarın Kadıya bağlanmasına mukabil bu kalede Süleyman bey topraklarına ilhak edildi. İskefsir; bugünkü Reşadiyedir.

Tacettinin oğullarından Mahmut Çelebi ve Süleyman beyden arzı inkıyad zımnında da adamlar geldi (1). Mahmut Çelebi ve kardeşi Süleyman beyin toprakları herhalde Tacettin mülkünün daha fazla garp tarafları olacaktır. Zira Candarlı Süleyman II. nin (1385-1392) bu mıntakalarda bulunan Taşanlılar ve Bavralılar (Taşaniyan, Bavrayyan) dan başka Mahmut Çelebi ve kardeşi Süleyman beyle de sık sık ittifak ettiğini biliyoruz (2).

Bu sıralarda Osmanlılar, Kastamonu Emaretini sıkıştırmakta idiler. Candar oğlu Süleyman paşa; Kadı Burhandan yardım istedi. Osmanlılar geri döndü fakat bir müddet sonra yeniden harekete geçtiler.

Kadı Burhan, Tacettinin akrabasından Mehmet Çelebiyi - ki bir müddet Amasya beyi Emîr Ahmedin vezirliğini yapmıştı - elçilikle Süleyman paşanın yanına gönderdi. Kadı elçisine « sözünde durup yene eski arzusu gibi kendi nüfuzu altına almağa çalıştığı Taşan oğlu, Tacettin oğulları ve Bavra valisi (Bafra beyi) ile temas etmemesi şartiyle yardım edeceğini bildirmesini » söylemişti. Fakat Mehmet Çelebi vazifesini yapmadı, bil'akis akrabaları Tacettin

(1) Bezmürezm s. 322-337

(2) Ayni eser s. 397

oğullarile birleşerek Candar oğlu Süleyman II-yi de dairei ittihatlarına alarak, Taşan oğlu, Bafra beyi ve Emîr Ahmede mektuplar yazarak Kadı Burhanettine karşı kuvvetli bir ittifak hazırlattı. Lâkin Osman oğlu Bayezit I. Kastamonu üzerine gelmişti. Candar oğlunun âcil ve kuvvetli bir yardıma ihtiyacı vardı, derhal Mehmet Çelebiyi yanına celbile Kadının şartlarını kabul ettiğini bildirmek üzre Kadı Burhana gönderdi. Mehmet Feyc; mahcup, Kadının yanına geldi. Tekdir edildise de yene Candar oğluna yardım edilmesine karar verildi.

Candar oğlundan yeniden gelen haberlerde Osman oğullarının geçtiği yollar ve vardığı yerler bildiriliyordu. Kadı yardım için yola çıktı, fakat Süleyman bey Kastamonu harbinde öldü (795 H. 1392 M.) .

Kardeşi İsfendiyar (1392-1440) çoktanberi Sinopta ayrı bir bey gibi hareket ederdi. Vaziyeti öğrenince derhal Yıldırım Bayezıta şefaatçılar gönderdi. İsfendiyarın Sinop Emîrliği Osmanlılar tarafından tasdik edildi. Kıvrım yaldan aşağısı (1) sınır tutularak Kastamonu, Küre ve Osmancık; Osmanlı mülküne katıldı (2). Ondan sonra da Samsunu işgal ettiler (3). Samsunda o zaman Cüneyit bey vardı. Burasını Sismanozun oğluna (4) yani Aleksandır Şişmana verdiler (5).

Amasya Emîri Ahmet bey Kadıdan korkmadığı için Osman oğullarına katıldı.

Tacettin oğlu Mahmut Çelebi de kardeşi Kılıçarslanı Osman

(1) Ekser menbalar Kıvrım yol diye işaret ettikleri halde istisnaen Aşık paşa tarihi bunu Kuru yol olarak kaydeder. s. 72, Gize tab'ında Kıvrım'dır s. 65, Neşrîde Kırım'dır s, 93.

(2) İlk Osmanlı menbaları bunda tamamen müttefiktir.

(3) Hammer. Samsunun bu fethi hakkında ileride bazı mutalaalarda bulunacağız.

(4) Neşrî Veliyeddin ef. 2351 Y. 74 ve arkası.

(5) Schiltberger Noyman tab'ı s. 65 tercemesi Millet Kütüphanesi No. 281 ...Sisman; kabulü islâm ile işkenceden kurtularak bedeli tebdili din olmak üzere Asyada yeni fethedilen Samsun hükûmetine tayin olundu. Angelin Bulgarya tarihi ve Şiltbergerden naklen Hammer kitap 6 s. 280

oğluna gönderdi.

Taşan oğlu da bizzat mülhak oldu. Hülâsa bu mıntakadaki bütün beyler hep böyle hareket ettiler (1).

Bir müddet geçti. Osmancığın Osmanlılar tarafından işgalini Kadı protesto etti. Osman oğlu kuvvetleri; Osmancık ile Çorum arasındaki (Kırk dilim) mevkiinde Kadı tarafından mağlûp edildi (2).

Emîr Ahmedin, Osman oğullarile arası bozulacak gibi idi. Sinop Emîri İsfendiyar Çelebinin çok kıymetli hediyelerle Kadı Burhana gönderdiği sefirini yakalıyarak hediyeleri Osman oğullarına teslim ile uyuşmak yoluna koyuldu. Kadı Burhan, Emîr Ahmedin haddini bildirmek üzre üstüne yürüdü. Amasyaya girdi.

Amasya beyi Emîr Ahmet ve Tacettin oğulları, mütemadiyen Osman oğullarını, Kadı aleyhine kışkırtıyorlardı. Fakat Osmanlılar şimdilik ses çıkarmaz olmuşlardı. Amasyanın Kadı tarafından son işgalinde bir haylı Osmanlı kuvveti de imha edilmişti. Osman oğullarının (Kırkdilim) de mağlûbiyetleri ve Amasyanın Kadı tarafından işgali ile o havalide Osmanlı kuvvetlerine dayanmak isteyenlerin yine Kadı önünde yalnız bırakılmaları Tacettin oğullarını Kadıya meyletmek mecburiyetinde bıraktı. Fakat çok geçmedi yene Osmanlılara döndüler.

Taşan oğulları ve Bafra valisi de Osman oğullarına mutavaatta devam ettiler.

(1) Bezmürezm s. 398-408

(2) Kırk dilim; Osmancık ile Çorum arasında ve İskilip hizasında bir dağ ismidir. Yakininde Kuş ören kalesi vardır. Maamafih Köylerimiz adlı eserde onu Çarum merkez nahiyesine bağlı bir köy olarak da görürüz.

İhtimal ki Yıldırımın oğlu Ertuğrul bu savaşta şehit olmuştur. «Ertuğrul atasının hayatında Kadı Burhanettin vakıasında Allah emrine varmıştı.» Nerşî: 105. A. Bu takdirde Kadı, Sıvas hükûmdarı olduğu için Sıvasın Timur tarafından tahrib edilmesi üzerine, bu hatıra Timura izafe edilerek tazelenmiştir. Yene Sıvasın zaptı için yapılan bu hareketle Sıvasın Timur tarafından tahribi birleştirilerek an'ane Yıldırıma; « Çal çoban çal.! Sıvas gibi kalen mi yıkıldı, Ertuğrul gibi oğlun mu öldürüldü. » sözünü söyletmiştir. Sıvasın Timur tarafından fethi sırasında orada oğlu Emîr Süleymanın bulunduğu malûmdur.

Kastamonudan, beşyüz kadar Candar oğlu suvarisi vaktile - bir ittifak ifadesi olmak üzre - Burhanettin Ahmedin maiyetine girmişti. Onlar da çekilip Tacettin oğluna iltihak ettiler.

Kadı Burhanettin, Tacettin oğullarını kendi lehine çevirmek için onları iknâ ve itmâ etmek istedi Akrabalarından mâhût Mehmet Çelebi veya Mehmet Feyc'i onlara elçi olarak gönderdi, fakat o bermutat bilâkis onları. Kadı aleyhine teşvik etti.

Tacettin oğlu Alparslan ile kardeşi Mahmut Çelebi birbirlerile muhalefete düştüler. Babalarının toprağını ikiye bölmüşlerdi. Diğer iki kardeşleri Kılınçarslan ve Süleyman bey; Mahmut Çelebi ile birlikte hareket ediyorlardı. Osmanlılara teba'iyet ve mutavaatta Alparslanın ismi hiç mevzuu bahsolmadığı halde diğer üçü daima beraber hareket ediyorlardı. Bunların içinde sözü geçenin bilhassa Mahmut Çelebi olduğu tahmin edilir. Bu vaziyet karşısında Alparslan, Kadıya mütemayil görünmektedir. Hatta Kadı Burhana adam göndererek Mahmut Çelebiyi şikâyet etti ve himayesini istedi.

Kadı Burhanettin Ahmet; Alparslan - Mahmut Çelebi ihtilâfında bu işe müdahaleyi menfaatına uygun bulduğu için olacak ki Alparslan'a muavenetini vadetti ve sür'atle vilâyetleri hududuna erişti. Bu seri yardım karşısında, galiba Alparslan biraz korktu ve hemen Kadıya gönderdiği bir adamla:

— Mahmut Çelebi, sizin gelişinizden korkarak telâş ile bir tarafa savuşmuş, cemiyeti dağılmıştır. Adamlarının çoğu bize esir düştü, binaenaleyh sizin yorulmanıza hacet kalmadı. Ben de gelip hâkipaye yüz süreceğim, dedi.

Kadı bunun üzerine Niksar topraklarında tevakkuf etti. Alparslanı bekledi. Fakat o, bir türlü gelmiyordu. Bunun üzerine bir menzil ileri gitti. Alparslan nihayet maiyeti erkânile geldi. Arzı tabaiyetten sonra kardeşinin adâveti dolayısile yerine dönmesine müsaade edilmesini rica etti (1).

(1) Alparslanın o zamanki merkezi; Herekl'e - o zaman henüz teşekkül etmemiş olan - Çarşamba arasında bulunan Ordu köyü olacaktır. Ordu köyünün bir az şimalinde Ordu başı köyü vardır. Alparslanın oğlu Hüsamettin Hasan'ın 827 tarihli vakfiyesi bu köy içindir. Bu vakfiyede şahit olarak bulunan bir de Sündül bey vardır ki bu ad ile diğer bir köy. bunların arasında ve az garbindedir .

Kadı Burhanettin Ahmet onun bu gelişini kâfi bir sadakat addile affetti. Ona hıl'at verdi ve makamına gönderdi. Kendisi de bu mıntakada yeni bir kalenin temelini attı.

Emîr Sultan Sevinç bey ve Mahmut Çelebi gibi hoşnutsuz olanlar bir ittifak ile birlikte harekete karar verdilerse de- kendilrine güvenemediklerinden olacak - yene dağıldılar.

İşte bu sırada madenlerile meşhur Halivya toprakların Emîri Hacı Emîr oğlu Süleyman bey; hediyelerile kardeşini göndererek arzı tazimatta bulunmuştu. Bunu evvelce mahallinde zikretmiştik (1).

Eretnanın birader zadesi Feridun bey; Kadı Burhanın hasmı idi, zira Kadı bir bahane ve fırsat bularak bu aileyi hükûmetten men etmiş ve aile efradının da her birini bir suretle öldürmüş veya öldürtmüştü.

Feridun bey; Kadı Burhana karşı Halivya Emîri Süleyman beyi kazanmak ve aralarını açmak istediğini fakat eyi bir netice alamadığını yine evvelce ve mahallinde zikretmiştik (2).

Feridun bey bu defa Alparslana yanaştı. Bu münasebetle Kadı Burhanettin; Feridun beyi de kendine inkıyad ettirmek, kendi aleyhine saçtığı nifakı dağıtmak veya bu suretle Alparslanın mülkünü tamamen eline geçirmek arzusunu duymağa başladı.

Önce biraz evvel Sultan Sevinç beyle birleşen Tacettin oğlu Mahmut Çelebiyi haklamak istedi. Temelini attığını söylediğimiz kaleyi tamamladıktan sonra yine Niksara döndü.

Alparslan bu defa derhal arzı tazime geldi. İltifata mazhar oldu.

Lâkin, Feridun beyle Alparslan arasındaki muhabbet gittikçe artıyordu. Geceli gündüzlü sohbetlerle senli benli olmuşlardı. Bu kaynaşmadan Kadı, rahatsız oluyor, ileride başına bir iş açacağından endişe ediyordu. Hattâ Feridun bey; Kadı Burhanettin ile sırf bir alay olmak üzere gayet fena bir lâçin (Şahin) i Kadıya, parlak gözlü, kavî pençeli diğer bir tanesini de Alparslana hediye olarak

(1) Canik Beyleri serisinin I-incisini teşkil eden Hacı Emîr ve Evlâtları.
(2) Aynı bahis.

göndermişti. Kadı, işe müdaheleye başladı; Feridunu, Alparslanın üzerine havale etmek, ve ondan Yeni Şehir kalesini almak için mütalebeye sevketmek yolunu tuttu. Fakat her iki tarafta kendisine muhasama alâmeti gösterdiklerinden her ikisini de askerlerine yakalattırdı.

Feridunu, Niksar kalesinde hapsettirdi. Alparslanı, Yeni Şehir kalesinin ayağına götürdüler, kalenin teslim edilmesi lâzım geldiğini söylettiler. Kale halkı teslime yanaşmadıklarından Kadının adamları Alparslanı oracıkta ve kale halkının gözü önünde öldürdüler.

Alparslanın Hüsamettin Hasan ve Hüsamettin Mehmet Yavuz adında iki oğlu vardı. Bunlar babalarından sonra müştereken beyliklerini devam ettirdiler. Hasan bey daha fazla muammer olup Osman oğlu Murat II. zamanında topraklarını Osmanlılara terketti.

Alparslan, arslanlarla pençleşecek kadar kavi ve cesurdu. Daima fazilet ve edebiyat davasında bulunur, kendisini bu şeylerin ehli addederdi. Arapçayı çok güzel bilir hatta nahvi ile ziyadesile meşgul olur ve bu bilgisi ile pek övünürdü (1).

Alparslana karşı yapılan son caniyane hareketlerden Kadı Burhanettin şecaat ve kudret meydanında kendine bir fahrı şeref hissesi çıkarır düşmanlarını onun akibetiyle tehdit eder, onu misal gösterir ve böyle bir düşmanını yok etmekle adeta sevinirdi (2).

Teslim olmıyan Yenişehir yanında Kadı Burhanettin Ahmet yeni bir kale yaptırdı ve Tacettin oğullarının beyliğine son vermek için bir takım değerli ve mahir süvarilerini Canik topraklarına sürdü.

Alparslanın kardeşi Mahmut Çelebi topraklarını yağmalatmamak için bunlara karşı çıktı, fakat kendi kuvvetlerile muntazam ve ciddî bir harp yapmasına imkân yoktu, karşı taraf kendisinden çok kuvvetli idi. Bu za'fıhal ile ancak çete harpleri yapabilirdi. Dağlara ve ormanlara çekildi, tehlike gördükçe buralarda saklandı, fırsat buldukça meydana çıktı.

Kadı Burhanettinin kuvvetleri ormanları taradı, vadileri aradı,

(1) Bezmürezm s. 432-444
(2) Aynı eser s. 465

Mahmut Çelebi daha uzaklara çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Kadı artık bu işi tamamladığına emin olarak Niksara geldi ve Feridunun yeni bir fitnesini bahane ederek veya böyle bir fitne isnad ederek onu da idam ettirdi.

Timur; Kadı Burhanın ahvalini bir bilenden sorunca kedisine sayılan yirmiden fazla düşmanları arasında Mahmut Çelebinin altı bin, Taşan oğlunun bin, Bavra valisinin iki bin askeri olduğunu söylediklerine göre, bu günkü Çarşamba, Samsun ve Bafra kazalarında o zamanlar ancak on, on iki bin asker çıkarılabildiği anlaşılmaktadır.

Nihayet bunları; Yıldırım Bayazıt'ın Sıvas, son hareketi ve Kadı Burhanettin Ahmedin Akkoyunlu hükûmetini tesis eden Kara Eylük (yölük) Osman beyin elinde katlinden sonra, eski beyler ekseriyeti yerlerinde bırakılarak Osmanlı ülkesine katıldı. (1397)

Yıldırım, Timurla Stella tepesi eteğinde, vaktile Mitridatın, Pompeye mağlup olduğu yerde (1). mücadele edip esîr düşdükten sonra, (20 Temmuz 1402) Osmanlılara geçen her yer gibi buraları da Osmanlılardan ayrıldı.

Niksar ve bir kısım Canik toprakları beyi Alparslan oğlu Hasan bey, (2) Samsun havalisi beyi Cüneyit bey ve bu mıntakanın diğer beyleri tekrar müstekilâne ve serbazane harekete başladılar.

Kastamoniye kavuşan İsfendiyar bey, Alparslan oğlu Hasan beyle uyuşarak birlikte harekete geçtiler. Hasan bey Samsun beyi Cüneyit beyi bir kolayını bulup öldürdü. Ve Cüneyit beyin bir kısım toprağını eline geçirdi. İsfendiyar bey de oğlu Hızır beyi yola çıkararak Bafra ve Müslüman Samsunu işgal ettirdi (3). Fakat Osmanlı

(1) Hammer tercemesi, kitap 7 s. 63
(2) Evlâdı Selâçikadan zannedilen Hasan veya Hüseyin bey, Düveli İslâmiy... Canik hâkimi bulunan Alparslan oğlu Hüseyin beydir ki Selaçika ahfadındandır. Netayicülvukuat (1294) s. 41, Gülşeni Maarif, Hayrullah efendi, Hammer.
(3) İsfendiyar'ın bu suretle ve pek az süren Samsun hâkimiyeti ekser zihinlerde genişletilerek ve yanlış olarak pek çok devam ettiği zannına düşülür. Şöyle bir çırpıda ve söz arasında Candar oğlu hükûmeti hududu

hükümdarı Mehmet Çelebi, Bicar oğlu ile (1) önce Gavur Samsunu, sonra kendi iştirakile de Müslüman Samsunu Hızır beyden aldı (821 H.) ise de Alparslan oğlu Hasan bey; kardeşi Hüsamettin Mehmet Yavuz ile birlikte yene yerinde, hükmüne devam etti. Her ikisini de 827 tarihli vakfiyelerinden hakîkî hüviyetlerini öğreniyoruz (2).

Hüsamettin Yavuzun ölümünden sonra kardeşi daha bir haylı müddet yaşadı. Hükûmetini Yürgüç paşa elde etti.

Abdullah bey oğlu Celâleddin Yürgüç paşa (3) 806 H. yılında Çelebi Sultan Mehmed'in hizmeti hassasına alınmış (4) 826 da Amasya valisi olmuş (5) namına para bastıracak kadar nüfuzlu (6)

---

dahiline ilâveden çekinilmez. Tarih Kurumunun neşrettiği 4 ciltlik Lise Tarihinde de c. II s. 284 Candar oğlu hükûmetinin Sinop ve Samsunu zaptettikten sonra Karadeniz ticaretinden istifade etmek suretile kuvvetlendiği söyleniyor ki pek az devam eden Samsun işgalinden böyle bir netice çıkarmağa akıl ermiyeceğinden bu cümleden Samsunu çıkarmak doğru olur zannederim.

(1) Erzincan müellifi tarafından bu ad Bihaber (s. 77) Samsun Vilâyetinin 15 inci yıl dolayısile neşrettiği nefis eserde de maalesef Bıcır suretinde teşbit edilmiştir s. 43. Bu isim ve bu zat hakkında ileride malûmat vereceğiz.

(2) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kitabeler s. 25 Not I.

(3) Amasyalılar, Amasya tarihine rağmen Yürgüç paşanın Türk soyundan gelmediği söylerler. Babasının Abdullah olması, haremi hümayundan çırağ edilmesi bu kanaatı kuvvetlendirirse de isminin de Yorgi'ye benzemiş olması bir delil olarak mevzuu bahsedilemez. Zira yürgüç Türkçe bir kelimedir, çabuk yürüyen demektir. Koşu manasına gelen yürük, çok koşan ve daima koşuya iştirak edebilen koşu atına yüğrük çabuk ol demek için kullanılan; yüğürt kelimelerile aynı asıldandır. Aynı kelimeyi Anadolu köy isimleri olarakta buluyoruz. 1 - Bursa : inegöl kazası domaniç nahiyesinde, 2 - Tekirdağ : hayrabolunun susuz müslim nahiyesi ile, 3- Şarköyün mürefte nahiyesinde.

Yürüklüce bir rivayette ismi Yürgüçtür. Müneccimbaşı c. 3. s. 342 Yürğüç, Yürüklüce muhaffefidir. Sicilli Osmanî.

(4) Amasya tarihi c. III s. 178.

(5) Aşık paşa zade s. 183,... ve Amasya tarihinde s. 191 de bu halin 816 yılında olduğu yazıldığı halde 825 yılında vuku bulduğunu da yazıyor. s. 198

(6) Kendü adına akça kesmişti. Neşrî Veliyettin efendi. 2351

Amasya valisi olmadan önce Sultan Muradın Amasyada lalası idi (1). 830 Yılı içinde asayışı bozmakta olan Kızılkoca oğlanları ile tabiiyet kabul etmeden yaşamakta olan Kocakayası beyi Haydar beyi bir takım hiylelerle izalelerinden sonra sıra Alparslan oğlu Hasan beye gelmişti.

Yürgüç; Alparslan oğlunu bir düğüne davet etti. Maksadı izalei vücudü veya hapsile vilâyetine sahip olmaktı.

Hasan bey, —«Eğer bundan maksud, elimdeki araziyi almak ise alun. Ben Hünkâra varırın. Elbette bana ondan yeğ timar verür. Diyerek, Yürgüç onun üzerine varmadan o Yürgücün yanına geldi.» Yürgüç bunu hemen tutup Murat II-ye gönderdi. Arazisi Yürgüç paşanın oğlu Hızır bey tarafından işgal edildi (2). [831 H. 1427 M.] (3) Hasan bey; Bursa hisarında bir eve hapsedildi. Ailesi ve hademeleri Amasyaya getirilek Yürgüç tarafından tutulmakta idi (4).

Hasan bey; muhafızını yakalayıp bağladı, hazırlıklarını görüp bir kemend ile hisardan kendisini sarkıttı. Atlar hazırdı, binip kaçtı. İki yıl şurada burada vakit geçirdikten sonra tekrar dehalete mecbur kaldı (5).

Yürgüç paşanın arziyle affedilip Rumelide bir sancak kendisine timar olarak verildi (6). Hasan beyin ahfadı o vakittenberi bu sancakta memleketin kibar aileleri arasında mühim bir mevki işgal etmişlerdir (7).

---

(1) Solakzade 158, Âli rükün 4, cüz, 1 s. 224

(2) Oruç bey tarihi Babinger tab'ı s. 49 ve 114

(3) Tevkii Mehmet paşa tarihi; Bay Mükrimin tercemesi, Tarik Encümeni mecmuası s. 93, Hayrullah efendi tarihi c. 7 s. 62, Hammer tercemesi ve hemen bütün Osmanlı menbaları.

(4) Neşrî Veliyettin efendi No. 2351 y. 171 b.

(5) Aşık paşa zade, Âli tab'ı s. 115 ve Tacüttevarih s. 337, 338

(6) Amasya müverrihi bu sancağın Gümülcüne olduğunu bilumum menbaların sükûtuna rağmen vazıhan yazar, c. III s. 202

(7) Neşrî, Sadettin, İdris ve Solak zadeden naklen. Hammer tercemesi k. 10 s. 183 - 186

Yürgüç; Caniğin zaptı üzerine Beylerbeyi olmuştur (1).

Samsunda Yalı camii denilen ve vakfiyede Hayrettin camii diye gösterilen cami Yürgücün kardeşi Hayrettin Hızır tarafından inşa edilmiş olmalıdır.

(5) Künhülahbar rükn : 4 cüz 1 s. 226

III

Sultan Altunbaş Evlâtları

(Kubad oğulları ve Cüneyit bey)

Sultan Altunbaş; İzzettin Keykâvus II. nin torunudur. Yani Selçuk hânedanının son neferidir. Bu hakikat, kuyudü vakfiye ile tevazzuh eder. İleride bu vakıf kayitlerinden bahsedeceğiz.

Gıyasettin Mes'ut II; babası İzzettin Keykâvus II ile Kırım da bulunuyordu. Kevkâvus orada Urbay hatunla evlenmişti (1). Keykâvus; Saray şehrinde ölünce, Kıpçak hükümdarı Mengü Timur, Urbay hatunu yani övey annesini Mes'ut II. ye vermek istedi. Mes'ut, bu Türk adetini islâmî akıdeye uyduramadığından ve zaten mahpus vaziyette yaşadığından bu hayata nihayet vermek arzusile Kırımdan Sinop diyarına geçti. Samsun yolile Erzincana gitti. Moğul hükümdarı Abakaya ubudiyetini arzetti, Selçuk hükümderı sayılan ve İlhan emrile idam edilen Gıyasettin Keyhusrev III yerine Selçuk hüküm-

(1) Cüci han oğlu Bergehan kızıdır.

dan tayin edildi. [682 H. 1283 M].(1) Urbay hatun Mes'udu takiben Sinoba geldi. Amasyada Torumtayın zevcesi Gürcü hatun tarafından hüsnü kabul gördü. O da muazzezen Abaka nezdine gönderildi. Nihayet oğlu Mes'udun yanında bir anne sıfatile ikamet etti.

Anadoluda yer yer kıyamların önü alınamadı. Keyhatu, Anadolu işlerini tanzim için kuvvetli bir ordu ile Anadolnya girdi. Kıyam hareketlerini kanlı bir surette bastırdı (1292).

İlhanilerin Anadolu valisi Baltu'nun isyanı müşkilâtla bastırıldı. Giyasettin Mes'udun ona taraftarlığı hissedildi. Bunun üzerine tutularak azledildi ve Hemedan'da hapsedildi.

Yerine kardeşi oğlu Alâettin Keykubat III getirildi. [698 H. - 1297 M.) Fakat Sülemiş'in isyanından sonra bu da Gazânın emrile İsfehana götürülerek idam edildi. [701 H. - 1301 M.] Bir müddet sonra Gıyasettin Mes'ut II Hemedan mahbesinden çıkarılarak Kayseride Selçuk tahtına geçirildi. [702 H. 1303 M.] Fakat artık Selçuk saltanatının hiç bir hüküm ve nüfuzu yoktu. Ölümü üzerine [708 H. - 1308 M.] oğlu (Tacettin Altunbaş Gazi Çelebi) Selçuk tahtına oturdu (2).

İşte İlhan tarafından verilen yarlığ ile « Simre [veya Semre] (3) Kastamonu ve Sinop vilâyetlerini İznik'edek ve bu taraftan Kars memleketi ile Saruhan sınırınadek» hükmü altına verilen Sultan Mes'ut oğlu Gazi Çelebi bu Altunbaş'tır (4). Yoksa son zamanlara kadar zannedildiği gibi Sinopta yerleşen diğer Gazi Çelebi

(1) Kerimeddin Aksarayî, Tarihi Ali Selçuk, Yeni câmi kütüphanesi No. 827 s. 183 ve Uzunçarşılı İsmail Hakkı Kitabeler c. I s. 98, Necip Asım - Mehmet Arif Osmanlı tarihi Selçukiler bahsi.

(2) 740 ve 756 tarihli vakfiyelerinde «El-seyyid-el-mülük ve El- selâtin, sadrı-el-âlâ, kudyetü-el-mualla Tac-el-devle veddin Altun baş bini Sultan Mes'ud diye anılır.

(3) - 656 Tarihli - babası Mes'üt bin Keykavusun - vakfiyesinde Semre üç noktalı (S) ile diğer ikisinde de (S^e^m^e^r^e^) gibi yazılıdır. Köprüde bir (Semer) köyü de vardır. Bu vakfiye ile Altunbaşa ait diğer iki vakfiyenin aslı; bugün Havzada kıymetli kitaplarile meşhur olup aynı nesilden geldiğini iddia eden Mustafa Çon'un elindedir.

(4) Amasya muverrihi merhum Hüseyin Hüsamettin, Altunbaşa Gazi

değildir. (1)

Altunbaşın babası Mes'ut, Muineddin Süleyman Pervanenin kızı İldi Hand ile evlenmişti. Binaenaleyh Pervanelerle de bir karabeti vardı.

Muverrihlerimiz - bilhassa muahhar olanlar - Pervane Mes'ut oğlu Gazi Çelebi ile Mes'ut II oğlu Gazi Çelebiyi (Altunbaşı) birbirlerine karıştırdıklarından - Gemiler yaptırıp Rus, Çerkez ve Kefe memleketine ve Efrençinakese gazaden hali kalmadığından daha fazla şöhret temin eden Mes'ut Pervane oğlu Gazi Çelebiyi hep Selçuk ahfadından sayarlardı. Fakat vakfiyelerin neşir ve tercemesinden sonra bu karışıklık artık mevzuubahs olamaz (2).

Tacettin Altunbaşın, Ata beyi, Emîr Yeşbek idi (3). [718 H. -1318

Çelebi de denildiğini söyliyor. Havzaya bir saat kadar mesafede Şehsafi (Savcı) köyünün mezarlığında alelâde bir mezara elân Altunbaş gazi çelebi mezarı denilmektedir. Şu halde halkın bu rivayetini Amasya muverrihi gibi bizde işittik. Ancak bu söz muverrihin eserini neşrinden sonra bu havalide yayılmamışsa doğrudur. Bu mezarda hiç bir kitabe mevcut değildir.

(1) Sinopta ve daha fazla denizlerde faaliyet gösteren ve 722 de vefat ettiği Sinop kitabelerinden anlaşılan Gazi Çelebi Pervane Mes'udun oğludur. Burası kendisine babasından intikal etmişti. Bu takdirde Ahmet Tevhit beyin Gazi Çelebi makalesini (Tarih Encümeni Mecmuası c. I s. 317-319) M. Cevdet'in El-ahiyetül-feteyan'da, İbni Batute'yi tashih edeyim derken düştüğü hatasını (s. 148-148) ve Düveli İslâmiyedeki Anadolu Selçukileri şeceresini tashik etmek icap eder. Bu hakikatı evvelâ ileri süren Amasya muverrihidi. Altunbaş, Tarih Encümeni Mecmuası c. 8 ve Amasya tarihi c. III. Uzunçarşılı oğlu hocam Bay İsmaik Hakkı'da Anadolu beylikleri eserinde bunu tashihten geri kalmamıştır. s. 40

(2) Hüseyin Hüsamettin, Tarih Encümeni Mecmuası 8 inci cildinde Sultan Altunbaşa ait olan vakfiyeleri terceme ve neşretmiştir. Aslı 310 ve 311 inci sahifelerde, tercemesi ise 312 ve 313 sahifede buulunan birinci vakfiye 740 tarihlidir. Altunbaş burada Amasya Kadısı Ömer bin Mehmet tarafından « El-âlâ-el-şan ve Azzi-el-devle veddîn mefhari el-mülük ve el-salâtin » diye tanıtılır.

(3) Ebu Abdullah, Ali-bin-Mehmet-bin-Aliel-Sıvasî namında fazıl tabiplerimizden biri bu Emîr Yeşbek namına İksir-ül-hayat fi telhisi kavaid el-mualecat adlı bir eser telif eylemiştir.

Bursalı Mehmet Tahir, Omanlı müellifleri c. 3 s. 325

M.] senesi Moğulların Anadoluda son kalan Selçuk sülâlesini nihayete erdirmek maksadile geçtikleri zalimane hareketleri sırasında Yeşbek Amasyada ifna edildi. Evlâtları Mısıra kaçtı (1).

Tacettin Altunbaşın vakfiyeleri bu tarihten çok sonraları olduğuna göre bu badire esnasında Altunbaş saklandı. Fakat vaziyeti müsait görünce meydana çıkıp nihayet küçük bir sahada -Amasya havalisine intikal eden saltanatı- idameye çalıştı (2).

Taşan bin Emîr; vüzerası ve şahitleri meyanında görülür ki Canik'de Taşan oğullarını kuran da bu'dur. Bunun çocukları ile uyuşamadılar. Bu suretle son Selçuk hükûmdarı Altunbaşın yerlerini -bir çok evlâdına rağmen- küçülttü ve esasen evlâdın çokluğu da Selçuk sülâlesini derebeylik derecesine düşürdü.

Altunbaşın çocukları arasında bir de Keykubat vardır. Babası gibi Lâdik'de otururdu (3). Keykubat; Kubad oğulları diye anılan Canik beylerinden bir sülâleyi teşkil eder.

Kubad oğulları öyle anlaşılıyor ki Amasya valisi Hacı Şadgeldi ve halefi Emir Ahmed'e muti idiler.

Canik ve Samsun taraflarında bir zamanlar başlı başına harekete geçmiş olan Tacettin bey üzerine Lâdik Emîri Kubad oğlu Ali bey gönderildi. Samsun emareti ona verildi. Ali bey bittabi Keykubad'ın oğludur. Tacettin Caniti ile en ziyade muareze eden ve çarpışan bir adamdı. Şecaat ve besaletile meşhur ve Kubad oğlu diye ün alan ilk Kubad oğlu bu'dur (4).

(1) İkdülcuman'a istinadan aynı eser aynı sahife.

(2) Italik puntularlarla dizilen kısımlar Amasya tarihinden şimdilik kaydi ihtiyatî ile aldığımız kısımlar olacaktır ki hataları varsa o kaleme racidir.

(3) Lâdik'de bunlardan elyem hiç bir iz kalmamıştır. Yalnız Kubad oğlunun kardeşlerinden birisinin adı olan Kılıçarslan namına bir mahal mevcuttur. Bu mahal Lâdik-Erbaa yolu üzerinde ve Erbaa hududundadır. Burada yalnız bir karakol vardır.

(4) Amasya tarihi c. III s. 129 ve 130 fakat biz Schiltberger'in verdiği malûmata göre bu sıralarda yine Cüneyit beyin Samsunda bulunduğunu biliyoruz. Bu iki malûmatı telif etmek pek güç bir şey olacaktır.

Yıldırım Bayezit Ankarada mağlûp olupta Amasya ümerası Bayezit paşa ve lalası Sofu Bayezit himayesinde ve henüz çocuk yaşında bulunan (1) güreşci, (kirişci, kiris ve kirişitci) ismile anılan Mehmet Çelebi'yi Amasyaya getirip kendisine biat almağa başladıkları zaman, Anadoluda adeta anarşi mevcut idi.

Samsun Emîri Kubâd oğlu Alâettin Ali bey nesep ve şecaatine ve Timurun himayesine mağrur olarak Çelebi Sultanı küçük görüp Amasya beylerinin kendisine uyacağını umuyordu. Bu sebepten kendi başına emaret Etmeğe kalkıştı.

Canik beyi Tacettin oğlu Alparsan (2) Kubad oğlu hilâfına Çelebi Sultan'a mutiane hareket ederek aile düşmanı addedilen Kubad oğluna izharı adavet ediyordu.

Kubad oğlu Ali bey hareketini azdırdı ve Alparslanı mağlûp ederek merkezi bulunan (3) Niksarı muhasere etti.

Hoca Sadettin, Kubad oğlu için « Devleti Osmaniye... Rumiyei Suğra ve Amasyayı ol civarda karar eden bazı nâbekârlara havale etti. Âdâyı furumayeden Kubad oğlu demekle meşhur bir nâbâk ki Vilâyeti Canik'de serhayl bazı etraki bîidrâk idi. Fermanı Timur ile bazı eşirrayı cem' edip...» (4) diyerek atıp tutuyor amma, Kubad oğlu Selçuk ailesine mensup olduğuna göre asil bir zattı.

Âli de Kubad için « Âsii bed nejat ibni Kubad nam dalâlet nihad » sıfatlarını vermektedir.

Niksardan feryatcılar geldi:

(1) Hammer tercemesi, c. VIII s. 89-91

(2) Amasya müverrihinin burada verdiği bütün izahatında Alparslan ismini Alparslan oğluna tebdil etmek icap eder. Zira Alparslan çoktan Kadı Burhanettin tarafından Yenişehir kalesi eteğinde öldürülmüştü. Alparslan oğullarından yalnız Hasan ve Mehmet Yavuz beyleri bildiğimize ve Niksar kale suru dahilinde küçük kapılı taştan bir toluzun içinde (Yavuz evliya) ismi verilen bir yatır mevcut olduğuna göre bunu Alparslan oğlu Mehmet Yavuz bey diye tashih edebiliriz. Zira Hasan bey daima Çarşamba havalisinde görülmüştür.

(3) Amasya tarihi, c. III s. 174-175

(4) Tacüttevarih, s. 196

— Kubad oğlu bî nihaye asker ile Niksarı muhasara edüp gice gündüz cenk ederler. Eğer ol hisara meded irişmezseniz kale elden gider ol vilâyet harap olur dediler (1).

Mehmet Çelebi « Teshiri hatır için nuşu camı hoşgüvar ve bir kaç gün sakiyanı lâleruyle seyri gülzar ve gülgeşti kenar üzre iken bu haber ki sem'i şerifine vasıl oldu. Elindeki kadehi yire çalup kâsei derunü hunab ve gayretle doldu hemen ol gice (2) » [Atına suvar oldu gice gündüz durmayup yürüdü (3).] Kubad oğlu vaziyetten bîhaberdi. Birden hamle edilip tarumar oldu. Askerin kimi kırıldı kimi kaçtı Kubad oğlu; Taşan oğluna ait bir kaleye sığındı. Mehmet Çelebi bir mukabele olmak üzere Kubad oğlunun arazisini talan etti ve Felenbel adlı (4) kalesini muhasara ederek zaptetti.

Samsun, Taşan zade Ahmet beye verildi ve her halde Ali beyin hayatı da sona erdirildi (806 H.) (5). Fakat 817 de Kubad oğlu Ali beyin mahdumu Cüneyit bey Samsun Emîri Taşan oğlu Ahmet bey üzerine ansızın hücum ederek öldürmüş Samsun sancağını zaptetmişti (6). Cüneyit bey, affı padişahiye dehalet

(1) Neşrî Veliyettin efendi kütüphanesi No. 2351 yaprak 109 B.

(2) Âli, rükn 4 cüz 1 s. 148

(3) Neşrî, yaprak 110

(4) Neşrî'de, y. 110 Felbel, Âli'de, 4, 1, 148 Kanbel, Sadettinin diğer bir nüshasında - ki matbuunda işaret edilmiştir - 197 Felenbek. Hammerde c. VIII s. 91 Felenbegi, Hammerden naklen : [Bratutide s. 244 Fibemik ve Levankaloda s. 232 Felbi] diye işaret edilen bu kaleye bugün rastlıyamıyoruz. Samsun Evkaf defterinde Alaçama tabi bir Falenbel karyesi ismi geçmekte isede her halde bu kaleyi bu kadar uzaklarda aramak beyhudedir. Niksar kazasın, Lâdik nahiyesinde Fül veya Fel köyü bu husus için nazarı dikkatimizi celbeder.

(5) Amasya tarihi c. III s. 175

(6) Aynı eser c. III s. 192, bir az yukarıda aynı mevzua geldiğimiz zaman daha Yıldırım zamanında burada Cüneyit beyin zaten hâkim olduğunu Schiltbergere istinaden söylemiştik. Ali bey, Türk Tarih Encümeni Mecmuasında Candar oğulları makalesinde, Solak zade tarihine istinaden Samsunun Yıldırımın kumandanlarından biri tarafından alınıp kendisinin Kastamonudan döndüğünü söylerse de Schiltberger'in Yıldırım maiyetinde gerek oraya Yıldırım'la birlikte geldiği ve gerek hâkimini vazıhan söylediğine göre Ali bey de, Hüsamettin efendi de vakıayı tahkik edemiyorlar demektir. Schiltbergerin bu münasebetle Samsuna ilk Osmanlı beyi olarak Aleksandır Şişman'ın tayin edildiğini söyler. Buraya istinaden muahhar eserlerimiz bunu kabul ve nakletmişlerdir. Bu husus hakkında evvlce Ahali gazetesinde neşredilen [Samsunda İlk Osmanlı beyi Aleksandr Şişman] ve [Schiltberger'in yılanları] adlı makalelerimize bugün yine müracaat edilebilir. Ancak Aleksandır Şişmanın Dede Sultan vak'asında öldüğünü burada ilâve ederek o makalelerde noksan kalan malûmatı tamamlıyalım.

ettiğinden Ahmet beyin veresesi ırza edilmek şartiyle affedilerek makamında ibka edildi (1).

Bu hadise, Osmanlı muverrihlerine yeni bir fetih gibi aksetmiş olsa gerektir (2).

821 Hicret yılında Cüneyit bey üzerine Alparslan oğlu Hasan beyin tecavüzü vaki oldu. Cüneyit bey öldürüldü. Alparslan oğlu her halde Candar oğlu İsfendiyar beyle müttefik idi ki o da derhal ve aynı zamanda oğlu Hızır beyi Bafra ve Samsunun zaptına gönderdi.

Cinevizlerin elinde bulunan Kâfir Samsunda bir yangın zuhur etmiş mühim hasar vermişti (3).

Kara Yusuf Erzincanı zapttetmiş Pir Ömere vermişti. Pir Ömer'de hududunu tevsi edip, Şarki karahisarı zaptetmek arzusuna düştü. Muhasara etti. Karahisar hâkimi Melik Ahmet oğlu Hasan bey Amasyada bulunan şehzade Murattan yardım istemişti (4).

Anadoludaki bu ufak tefek karışıklık ve vukuat Osmanlıları

(1) Amasya tarihi, c. III s. 192

(2) Oruç bey tarihi «Babinger tabı» s. 43 , Neşrî 2351 , 151 , Hammer tercemesi c. IX, s. 123 bu haber Sahaif-ül-ahbarda da vardır. Cenabî bu vak'ayı 818 de gösterirken 821 deki vak'ayı da buna ilâve ederek karıştırır. 3098 Nurosmaniye, y. 319

(3) Şehri kendilerinin yakıp gemilere bindikleri sonra da müdafaa ettiklerini akıl ve mantık almaz. Bu fikirde bulunan Ali bey Tarih Encümeni Mecmuası c. VII s. 13 , Tacüttevarih s. 286 « Bu kâfir şehrine od düştü nagâh .·. Bu şehri od'a yaktı kudretullah » Hadidî

(4) Behcetüt-tevarih, Umumî kütüpane No. 492 s. 544, Tacüt-tevarih s. 286

harekete geçirdi. Evvelâ Bicar oğlu Hamza bey (1) Amasyadan

(1) Bicar oğlu Hamza bey isminin muhtelif şekilde tesbit edildiği görülmüş, nihayet evvelâ Halil Ethem beyin, sonra da İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın tetkik ettikleri Tokat'taki Hamza bey mescidindeki kitabede bu ismin ne Aşık paşa zadedeki gibi «Hacer» هاجر veya «Hacez» ne Neşrî'deki gibi «B^{i}ç^{i}n» بچن (Müze 5015 s. 161) ne Tacüt-tevarih'teki gibi «B^{i}c^{e}r» بجر ve ne de «B^{e}ç^{e}r» بچر بيچر (Neşri Veliyettin 154) imlâlarile olmayup [B^{i}car] بجار olarak hakkedildiği nazara alındı ve ismin sureti kat'iyede [Bicar] بجار olarak kullanılması lâzımgeldiği ileri sürüldü. (Halil Ethem Anadoluda İslâmî Kitabeler, Tarih Encümeni Mecmuası c. 3 s. 737)

Bence bunu bu tarzda da kabul etmek buğünkü (Yürek) kelimesi evvelce (Yürak) « Hoca Dehhanî makalesi Hayat Mecmuası sayı 1, İbn-ül-mühenna Lûgatı s 141 » ve Öfke=Öbgâ, Göbek=Göbak, İğne=İğna Tekne=Tekna « Ebu Hayyan lügatı » suretinde yazılmıştır, binaenaleyh doğrusu budur demek gibi bir iddiaya benzer. Bu kelime Türkçe Biçer kelimesinden başka bir şey olmasa gerektir. Fakat o zamanlar, (Ç) arapçada da olmadığı için (C) suretinde yazılırdı, sonra Türkçede (E) harfini ise (A) ile gösterirlerdi. Yukarıda gösterdiğimiz misaller bunu isbata kâfidir.

Kitabede. Bicar diye gösterilen Biçer oğlu Nurettin Hamza bey, Sıvas, Yıldırım zamanında işgal edildiği zaman muhafız olarak oraya bırakılan Emîr Süleymanın maiyetinde bulunuyordu. (Hammer tercemesi c. VII s. 42 fakat tercemede doğru yazılmıştır, aslında yanlıştır. Nevaibüt-timur fi acaibül-makdûr tercemesinde ise Nazmi zade bu kelimeyi Neccar diye yazmıştır.) sonra Tokat Emîri oldu. (Amasya tarihi c. III s. 181)

Amasyada Sultan Murad şehzade iken lalası oldu. (Tacüt-tevarih c. 1 s. 386) Rumiyenin yani Paşa Sancağının (Rumiyei suğranın kürsii kadimi Amasya ve hâdisi Sıvastır. Âli. Esat efendi kütüpanesi 2161 y. 111 b.) beylerbeyisi idi. (Aşık paşa zade İstanbul tabında Rumeli diye yazılırsada Gize tabında yalnız Rum beylerbeyisi (s. 80) diye yazılıdır. Neşrîde de öyledir. Hadidî : Sipehsalarydi Rumun ol dem. Esat efendi kütüpanesi.) 823 de vefat etmiştir. Kitabeler I. 23) Arslan bey isminde bir kardeşi vardı. (Hüseyin Hüsamettin, Koca Mehmet Paşa makelesi. Arslan beyin 836 tarihli vakfiyesine istinaden Tarih Encümeni Mecmuası c. 4 s. 48)

hareketle, senelerdenberi İslâmın yanı başında kalesine (1), zenginliğine ve tesadüflere güvenerek yaşıyan Gâvur Samsuna geldi. Bu defa şehirde çıkan yangın ve bir kısım halkının gemilere binip hicret etmesinden (2) dolayı nihayet şehir Türk'ün eline kolayca geçecek gibi idi.

Gâvur Samsun muhasara edildi, geceli gündüzlü zorlu mücadeleler oldu ve şehir tamamen tahrip edildi. Muhasara esnasında İslâm Samsununa da tecavüzî hareketler yapıldı (3) İsfendiyar oğlu Hızır bey henüz yeni eline geçirdiği Samsunu müdafaaya hazırlanıyordu (4). Gâvur Samsun nihayet zaptedildi ve zapt haberi Mehmet Çelebiye bildirildi. Gâvur Samsunun zaptından sonra İslâm Samsununun zaptı kolaylaştığı anlatıldı. Bunun üzerine Mehmet Çelebi bulunduğu yeri teskinden sonra yer götürmez askerle ve Merzifon tarikiyle Samsun önünde göründü.

İsfendiyar oğlu mukavemetin mânasız ve beyhude olduğunu anladı şehri mücadelesiz teslim etti [822 H.] (5)

Samsun zaptedildi fakat henüz Canik'in diğer mıntakaları fethedilmemişti. Şarkta Alparslan oğlu Hasan bey ve daha şarkta Hacı Emîr evlâtları hükümlerinde berdevam idiler.

Kubad oğulları bundan sonra her halde topraklarında tutunamadılar ve ağlebi ihtimal şarktan belkide Trabzon İmparatorluğu yardımile Kafkasyaya hicret ettiler Osset'lerin üçte birini teşkil ettiler. Zira bunlardan mühim bir kısımı Kubad veya Keykubad oğlu adile anılırlarmış.

Abdulhamit devrinde bunlardan Sefer Kubad adlı bir Miralayın

(1) İsfendiyar oğlu Hızır bey eytti : Bizim şehrimizin zindigânisi bu kâfir şehirle idi. Aşık paşa zade Gize tabı s. 80

(2) Kâfir Samsunu od'a yandı.. Kâfirler şehri bıraktılar gemiye girip kaçtılar. Aynı eser aynı sahife.

(3) Bicar oğlu hisarı bekledi, gitmedi, müsliman Samsunile her gün cenk etti. Aynı eser aynı sahife.

(4) Kapusun yaptırırlar ol hısarın. Hadidî

(5) Âli. Bu karışıklık vak'alarını karıştırmış ve tamamen yanlış tesbit etmiştir. (Künhül-ahbar rükn 4 cüz 1) Amasya muverrihi de Cüneyit beyin Bicer oğlu tarafından alız ve idam ve Hızır beyi Kastamonuye kaçırdığını yazarak başka türlü hatalara düşer. c. III s. 196

hassa askeri arasına alındığı Kafkaslılar arasında malûmdur. Lâdikte bugün bir aile reisi Keykubat oğlundan geldiğini iddia ederse de elinde hiç bir vesikası yoktur. Zira pederi kırık camlarını kapatmak için hep beratlar, fermanlar ve vakfiyeler istimal etmiş imiş. Kafkasyadan avdet edip kendilerine Çerkes dediklerimiz, içinde de bu aileden bazılarına elyevm sık sık rastlanmaktadır.

IV

Taşan Oğulları

Sultan Altunbaşın atabeyi Taşan bin Emîr (Umur) sultan Altunbaşın ölümünden sonra Kede-gare (Vezirköprü), Havza ve Merzifon havalisinde müstakilen hükûmet icrasına koyuldu. Sultan Altunbaşın 740 tarihli vakfiyesinde şahitler meyanında, Taşan bin Emîr'den başka İdris bin Emîr ve Zekeriya bin Emîr isimlerine rastgeldiğimize göre Taşan beyin diğer iki kardeşi de bunlardır. İdris bey, Zeytunda (Köprü ile Osmancık arası) Zekeriya bey de Havzada ikamet etmek üzere babalarının bu toprağını parçalamışlar ve herhalde en büyükleri Taşan beyi kendilerine reis tanımışlardı (1).

(1) Köprü, Havza ve Merzifon arası dağa - Hüsamettin efendinin her yerde ve her fırsatta yazdığı hilâfına Taşan dağı değil - Tavşan dağı denilmektedir.

Türk Tarihi yazan bazı Avrupalı muverrihler, bunları Tasyano veya Tasukaglı diye yanlış olarak kayt ve tesbit eder (1).

Zekeriya beyin oğlu Haydar bey, Şadgeldinin Amasyada hükûmeti ele geçirmesini istemiyen muhaliflerden idi. Bunların gayreti boşa gitti, bulundukları yerlerde rahat edemiyeceklerini anlıyarak her biri bir tarafa kaçtı, bunlar arasında Haydar bey de Albustana kaçtı (2).

Kardeşi Umur bey kendine halef oldu (3). Haydar bey Elbüstandan Maraş civarına gitti [764 H.]

Köprü ve Merzifon Emîri Taşan oğlu Umur bey ile Zeytün emîri Zeynel beyin (İbni Murat ibni İdris ibni Emîr) arası açılmıştı. Şadgeldi, Umur ve Zeynel beyleri Amasyaya celp ve muhakeme edarek her ikisini barıştırdı, aralarını buldu [767 H.] (4)

Şadgeldi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Emîr Ahmet zamanında, evvelce Şadgeldinin mevkie geçmesini istemiyenler zümresine dahil olup ademi muvaffakiyetinden dolayı korkarak Elbüstan ve Maraş havalisinde serseriyane dolaşan, Taşan oğlu ailesinden Zekeriya oğlu Haydar bey, pek ihtiyarlamış bir halde gelip Emîr Ahmede dahalet eylediğinden, evlâdile Köprü civarında (Kaya) köyüne yani baba mülkünden bir kısmına yerleşti (5).

---

(1) Bratoti de Tasyano (s. 244) Levanklo'da Tasukaglı (s. 232) diye bahsedilir. (Hammer tercemesi kitap 8 c. 1 s. 91)

(2) Amasya tarihi c. III s. 67-68

(3) Ayni eser s. 69. Birde Taşan oğlu Umur beyden bahsedilmekte ve belki bir hata işlenmektedir. Bunların ayni yerlerde gösterilmesi bu zannı vermektedir.

(4) Amasya tarihi c. III s. 75-76

(5) Bu köyün mezarlığında eskiden bir künbet içinde olduğu asarından belli olan bir mıntaka dahilinde 5, câmii yanında da 3 mezar vardır. Beşik örtüsu denilen tarzda yapılıp üzerleri gayet güzel kabartma yazılarla süslü iken bunlardan bazıları zamanla kırılmış, dağıtılmış, tamir edilmiş, taşlar bir birine karıştırılmış vaziyettedir. Hatta bu mezarlardan birinin ayak taşı câmiin kitabesi tâmir edilirken bu kitabeye ilâve edilmiş olduğu hayretle görülmektedir. Bu köye, köylüsü Kale veya büyük Kale, şehirlisi yani Köprülülerin eli kalem tutanları Kalei kebir, yegâne tarihçisi

Köprü Emîri de biraderi Umur beydi (1).

Osmanlılar, Osmancıkta göründükleri zaman Taşan oğlu ailesi Kadı Burhanettin Ahmede rağmen arzı mutabaat ederek Osmanlılara mülhak oldular (2).

Yıldırımın esaretinden sonra oğlu Mehmet Çelebiye inkıyat ve itaat etmiyen Kubad oğluna mukabil Taşan oğlu ailesi Köprü, Havza ve Zeytün kazalarında hükûmet sürüyor ve Çelebi Sultan Mehmede itaat ediyorlardı. Mehmet Çelebiye muhalif vaziyet aldığından dolayı Kubad oğlu Ali Beyin elinden Samsun ve havalisi alınmış Ali bey öldürülmüştü. Bu işle yegâne meşgul olan Taşan

---

öğretmen Bay Fuat, Koca Kayası'dır der. Filhakika buradaki mezarlardan birinin taşı üzerinde de :

هذه القبرة
المرحومة المغفورة
سعيدة الشهيدة
سلطان خاتون

رحلت مرحومة مذكوره
من دار القيا الى دار التعالى في ثامن
ذا الحجه سنه ثمان وثمانون وسبع مائه

(Taşın ön yüzü)	(Taşın arka yüzü)
Hazihil kabretü	*Rahilet merhumetü mezkûre*
Elmerhumetül mağfuretü	*Min darül Kaya ilâ darüt-Taâlâ fî samin*
Saidetül şehide	*Zilhicce, sene semane ve semanun ve seb'a mie.*
Sultan Hatun	

Bu yazılardan da anlaşıldığı veçhile köyün üzerindeki kayaya izafeten bu köye Kaya denilmiş. Buraya hâkimi kocalmış yani ihtiyarlamış Haydar bey gelince komşuları bu ismi (Koca Kayası) na tebdil eylemiş iselerde bugün artık bu ad unutulmuş ve değiştirilmiş bir halde bulunmaktadır.

(1) Amasya tarihi c. 3 s. 130 ve 131. Taşan oğulları karşısında hemen yegâne menba olarak Amasya terihini bulduk. Başka yerde bulduğumuz kırıntıları da bunlara ekledik. Diğer bir şahit buluncıya kadar bununla iktifa etmek mecburiyetinde kaldık.

(2) Bezmürezm.

oğlu Ahmet beydi. Binaanaleyh Samsun beyliği Ahmet beye verildi. Maktul Ali beyin Cüneyit bey adındaki oğlu ötedenberi Samsunda bulunurdu, her halde babası namına Samsunu idare eden de Cüneyit bey idi. Bu itibarla Cüneyit bey bir fırsatını bularak Taşan oğlu Ahmet beyi öldürdü yine eski mevkiini aldı [817 H.] ve affı padişahiye dehalet etti. Ahmet beyin veresesi ırza edilerek mevkiinde bırakıldı (1).

Niksarı muhasara eden Kubad oğlunun mağlûben Taşan oğlu kalesinden Felenbele ilticası nazarı itibare alınmazsa artık uzun müddet Taşan oğulları hakkında bir vak'a ile karşılaşmayız.

Uzun zamandanberi Kayada yaşayan Haydar beyin sükûnunu hiç bir vak'a bozmadı. Yürgüç paşanın Amasyaya tayinine kadar yerinde rahatca yaşadı.

Haydar bey, etraf beylere oğlu Kasım bey vasıtasiyle hediyeler göndererek, kalesini tamir ve termim ile içinde uzun müddet muhasaraya dayanacak erzak ve mühimmat yığdıktan sonra ölünciye kadar kimseye tabi olmadan yaşamak emelinde idi (2).

Yürgüç Rumiyei Suğradaki (3) eşkiyayı, eski beylerin ve mütegallibelerin döküntüsünü kat'iyen ortadan kaldırmak yolunu tutmuştu. Kocakayası da orta yerde bir çıban gibi idi. Hisarda Haydar beyin mutemed adamlarından Tayfur Çelebiyi - vermek kuvvetile - itmâ ederek onu hisarın « Cemî âzuk ve mühimmatı » nı bir gece ateşe yakmasına sevketti. Bu suretle hisarın zaptı kolaylaştı. Yürgücün askerleri hisar önünde göründüler. Haydar bey hisarı ihtiyarile teslime mecbur kaldı. Mamafih pîrifanî Haydar beye, oğlu Kasım ve Tayfur çelebiye iyi timar ve zaametler verildi (4).

(1) Amasya tarihi c. III s. 174 ve 192

(2) «... Ulu oğlu Kasım'ı dört yana beylere tuhfelerle gönderirdi... Ben ölünce bu hisardan çıkmazın, pirlik deminde kimseye hizmet edemezin...» Neşrî Veliyettin efendi kütüpanesi No. 2351 y. 170-b.

(3) Sıvastan Karadeniz sahillerine kadar - Ordu ve Gireson dahil- olan sahaya evvelce «Rumiyei Suğra» yani «Küçük Anadolu» denilirdi.

(4) Neşrî 2351 y. 171 ve Amasya tarihi c. III s. 199 ve 120 yalnız

Bu vak'adan sonra, tarihte, bir daha Taşan oğllarına ait bir vak'a göremeyiz.

Amasya muverrihi burada Haydar beyden Haydar bin Kasım bin Haydar diye bahseder bunun da oğlu yine Kasımdır. O zaman Haydar beyi, tarihe geçecek kadar ihtiyar görmek mümkün olmasa gerektir. Haydar beyin Havzadan kaçışından bu zamana kadar (764-833) Altmış dokuz yıl geçmiştir ki şecereyi bu kadar uzatmakta mana yoktur. Bu cihet Hüsamettin efendiye has bir tashihten başka bir şey olmasa gerektir.

V

Kavya - Farya

Degigne Merakeşiden veya Mesalik-ül-ebsar'dan naklen Kastamonu hükümdarı Süleyman Paşa zade İbrahim bey zamanında buna hemcivar bir (Cavïa - Kavya) hükûmeti olduğunu ve Muradettin Hamza bey elinde bulunduğunu yazar (1). Merakeşî muahhar bir muverrihtir, daha eski olan Mesalik-ül-ebsarda da hemen aynı malûmat mevcuttur (2).

Gibons, Osmanlı imparatorlugunun kuruluşu adlı eserinde Anadoluda yirmiden fazla Beylik sayar ve haklarında malûmat verirken bizim Canik beyleri diye bildiklerimizi bu ad altında yani Kavya

(1) Deginyi tercemesi c. 4 s. 142

(2) Mesalik-ül-ebsar Ayasofya kütüphanesi 3419, Teşner tarafından da basılmıştır.

adı altında toplıyarak der, ki « Burası Karadeniz sahilinde Samsun ile Sinop arasında bugün Canik denilen yerdir. Dört müstakil emiri mevcuttu (1).

Evvelâ Sinop ile Samsun arasına Canik denilmez burası ancak eski Canik Sancağının bir parçasıdır. Her halde müellif Kavya hakkındaki malûmatını birleştirerek ve Canik mıntakası Beylerini bu ad altına toplıyarak yeni bir görüş ve mutaleada bulunmak istiyor. Fakat Kavya'nın Samsun ile Sinop arasında olduğunu ileri sürerek Deginyi ile ayni menbadan istifade ettiği fikrini veriyor. Ancak bu mıntaka bu suretle Kastamonu beyliğine hemhudut olabilir. O halde burayı gözden geçirerek bir netice çıkarmağa çalışalım.

Bu mıntakada bugün Samsuna bağlı, tütününün nefaseti ve havyarı ile meşhur Bafra kazası ile Anadoluda yegâne cinsi bozulmamış buynuzlu, siyah ve çok yumurtlar tavuklarile meşhur, Sinoba bağlı Gerze kazası.vardır. Gerzenin tarihte bir Beylik yaratacak derecede bir yer olduğunu tasavvur etmek her halde Bafraya nazaran daha uzaktır. Gerzenin, Sinop gibi o zamanlar pek mühim bir şehre yakın olması ve bilakis Bafranın, çok münbit topraklara sahip olduktan başka Samsun ve Sinoba nazaran daha merkezî bir vaziyeti bulunması Kavya'nın ancak burada kurulması lâzımgeldiği fikrini daha az müşkilâtla kabul ettirir.

Gibons'un bahsettiği dört müstakil emîrden maksat ise - yalnız bu mıntakayı Canik zannettiğine göre - Kubad oğlu, Cüneyit bey, Taşan oğlu ve Alparslan oğlu Hasan bey diye onlarca bilinen dört Emîrden başkası değildir. Gibons; Hacı Mîri ve Tacettini, Limnia bahsinde ve Canik ile hiç alâkaları yokmuş gibi ayrı bir fasılda gösterir ki Canik'i Kavyaya sıkıştıdıkdan sonra bundan başka yapılacak bir yol kalmazdı. Bu Beylerin Canikle münasebetlerini bunlara hasrettiğimiz kısımlarda zikretmiştik.

Uzunçarşılıoğlu vaktile Ülkü mecmuasında - ve ondan aynen iktibas edilip Esnaf mecmuhsında da - neşredilen (Osmanlıların ilk zamanlarında Anadolunun ticaret yolları mes'nuat ve mahsulâtı)

(1) Gibons tercemesi s. 266

makalesinde bu Kavyayı Kavak olarak gösteriyorsa da (1) son neşrettiği (Anadolu beylikleri) eserinde Kavya'yı Farya imlâsile ismini ve yerini değiştirmiş olarak buluyoruz Burada « Samsun ile Sinop arasında Farya'da Muradettin Hamza bey » diyerek Mesalikül-ebsar ve Türklerin Tarihi umumisi adlı eserler de verilen malûmatı aynen fakat Kavya yerine Farya diye gösterilmiş olarak (2) on üç ve on dördüncü asırlarda mühim Anadolu pazarları arasıda bir iskele (3) Cineviz gemilerinin mal mübadele ettikleri bir yer (4) ve nihayet on beşinci asırda mevkiini Ünyeye vermiş olarak (5) buluyoruz.

Bafrada Hicrî 787 taununda ailesinin hemen hepsini kaybetmiş olan Bafra hakimi Mîrza Hasan beyin ölen aile efradı için inşa ettirdiği büyücek bir türbesi mevcuttur ki etrafında teşekkül eden köye de bu türbeye izafetle Türbe köyü adı verilmektedir. (6) İhtimalki Bezmürezmde sık sık Valii Bavre ve Bavrayyan diye gördüğümüz yer, Bafra ile bu Mîraz Hasan bey, ecdat ve ahfadı kasdedilmekte ve belki de bununla Kavya veya Farya işaret edilmektedir.

Kızılırmak ağzından yelkenliler pek âla Bafraya girebilir. Taşan oğullarının hâkim olduğu Köprüye doğru daha bir müddet de gidilebilir. Zaten bugün bile Köprünün Bafraya -Samsuna nazaran- daha kolay ve kısa olarak muvasalası kabildir. Yani Bafranın Köprü yolu ile Osmancık, İskilip ve daha öteleri için bugün bile bir hintarlandını tasavvur etmek güç değildir. Bezmürezm de hemen daima Taşan oğulları ile Bafra beyi yan yana zikredilir. Uzak bir ihtimal olmakla beraber halk arasındaki bilgiye istinaden bugünkü Bafranın yerini denize daha yakın olarak tasavvur veya kabul edebilir ve yahut

(1) Bu malûmatı bir seyahatnamede derkenar suretinde gördüğünü ve buna istinaden böylece neşriyatta bulunduğunu bize lütfen ve şifahen bildirmişlerdi.

(2) İsmail Hakkı Uzunçarşılı Anadolu beylikleri s. 57

(3) Aynı eser s. 106

(4) Aynı eser s. 111

(5) Aynı eser s. 112

(6) Bu türbe ile Bafra havalisinde mevcut diğer mezarları tetkikimiz içine alarak ileride ayrica neşredeceğiz.

Bafranın sahilde bugünkü Kumcağız, Kumboğazı gibi Farya adlı bir diğer sahil iskelesi de hatıra gelebilir. Bu takdirde Bafra beyleri bu iskeleye izafeten anılmıştır diyebiliriz.

Bafranın sair köylerindeki bazı türbelerle Mardar köyü üstündeki tepede ve İsfendiyar oğlu Hızır beye atfedilen bir mezarın bu itibarla gözden geçirilmesi bilgilerimizi ya kuvvetlendirecek veya şüphelerimizi izale edecektir.

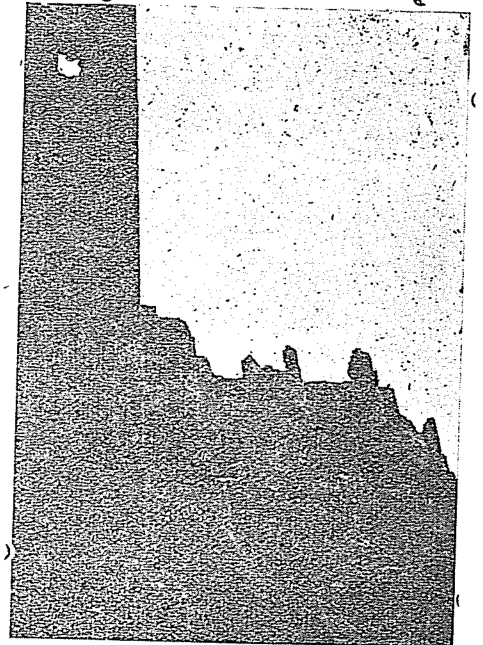
Son Söz

Bundan sonra Osmanlı tarihinde Canik beyi ismile anılan beyler bir sülâle teşkil etmez, mansupturlar. Biz bu idarecileri son Osmanlı Muhassıl ve Mutasarrıfına kadar ayrıca neşretmek emelindeyiz. Bundan başka Osmanlı İmparatorluğunun zâf ve sukutu sırasında türiyen ve bir sülâle kuran Canikli Hacı Ali Paşa ve Evlâtları ile bunların evvelâ hazinedarı iken sonra diğer bir Canik beyleri sülâlesini kuran Hazinedar Zadeler hakkında Canik Beylerinin ikinci serisini teşkil etmek üzere bir eser daha hazırlamaktayız. Onu da ileride neşretmek arzusundayız.

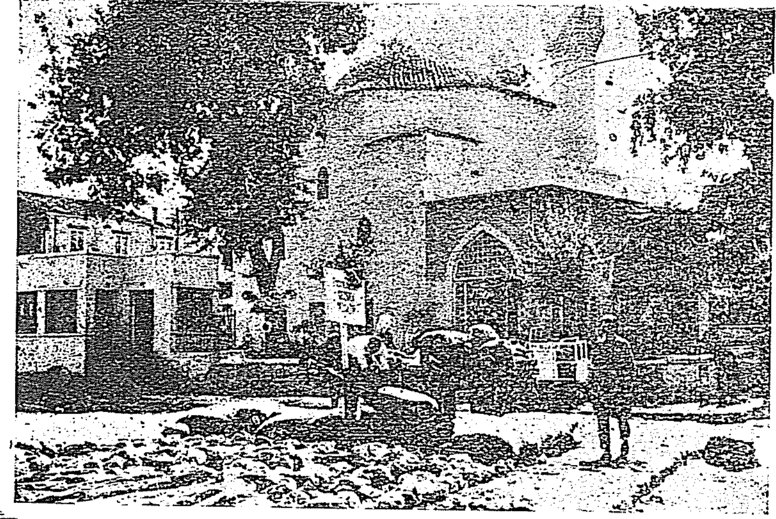

↑
Samsun Kal'a kapısı Mescidindeki Kitabe

İlhanilerin meşhur Anadolu Valisi Timurtaş devrine ait S : 723 H.

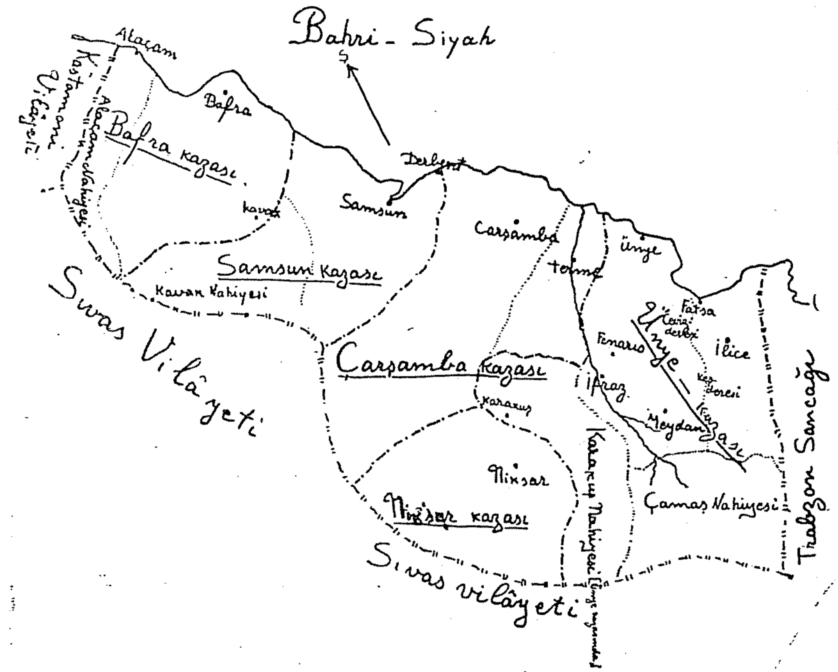

Amasya Kal'esinden bir görünüş
→

Samsunda Hayrettin Hızır (Yalı) camii

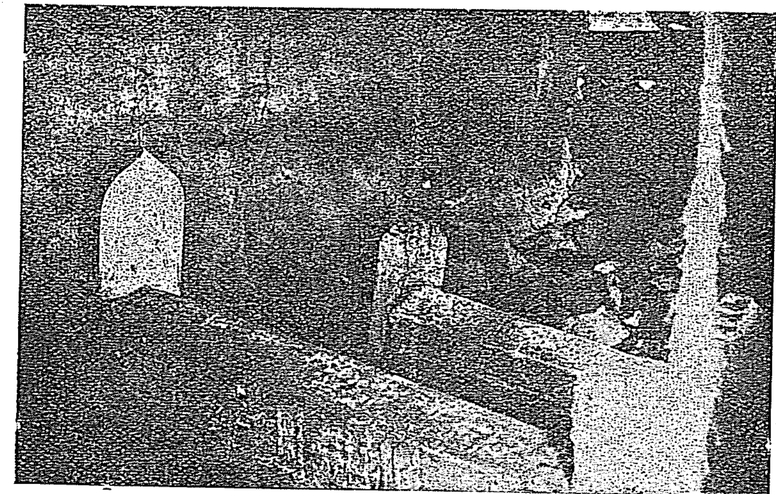
1287 H. 1871 M. yılında Canik Sancağı

1287 yılı Trabzo Salnamesinde
Neşredilen Trabzon Vilâyeti haritasından çıkarılmıştır.

.KAYA nın uzaktan görünüşü

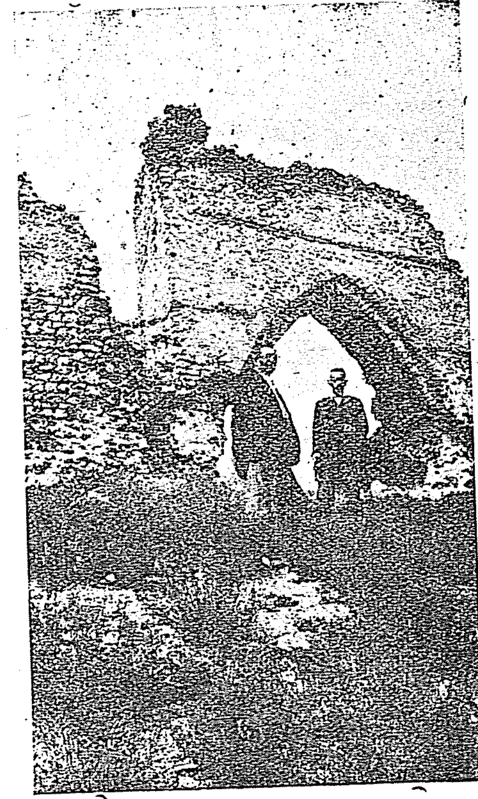

KAYA daki mezarlardan bir kaçı

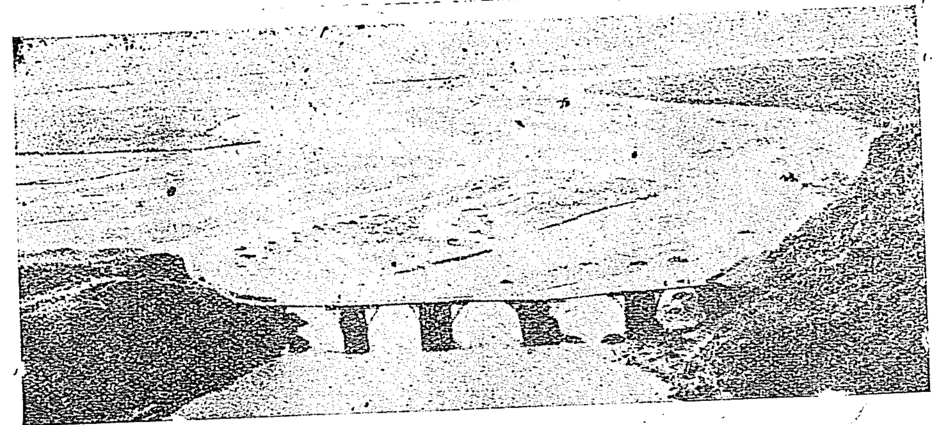

Tokatda Bicar oğlu Hamza Beyin mezar taşı

(İ. Hakkı Uzunçarşılının kitabelerinden)

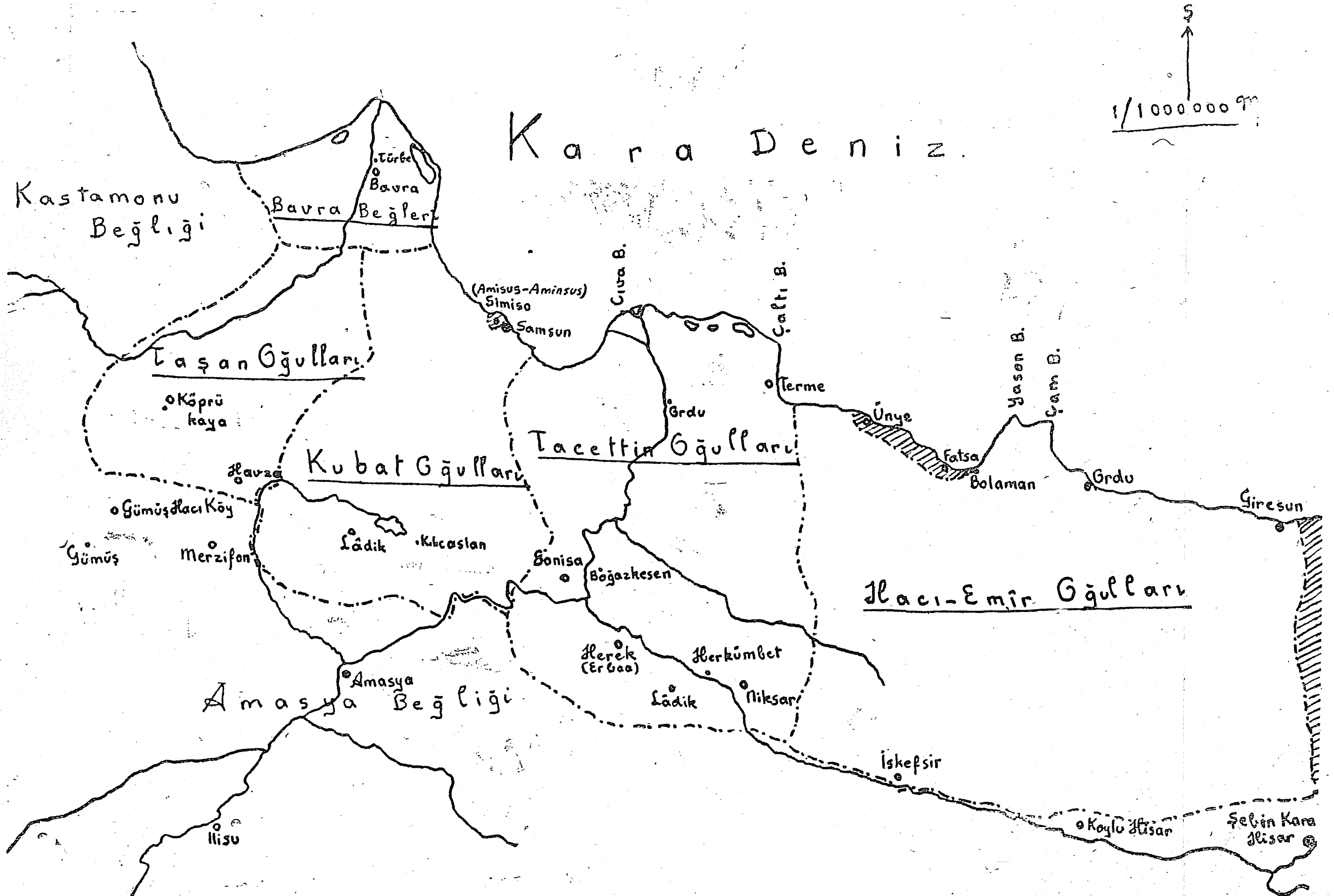

Boğaz kesen Kal'esinden bir manzara
(Tokat Ortaokul Muallimlerinden B. Halisin koleksiyonundan)

Boğaz kesen köprüsü
(Faik Sabrinin Türkiye coğrafyasından)

1403 den sonra Canik mıntakası

kâti' (İstanbul, 1287), I, bab 2, s. 83 ; J. T. Denker, *Dict. turc-arabe-persan* (Leipzig, 1866), I, 345 ; Cl. Huart, *Encycl. de l'Islam*, mad. CĀNDĀR. (MECDUD MANSUROĞLU.)

CANGAL. [Bk. CENGEL.]

CANİK. CĀNİK, Anadolu 'nun Karadeniz sâhilinde, Kızıl ve Yeşil ırmaklar arasında ve daha şarkta Ordu nısfünneharına kadar uzanan sâhaya verilen isimdir. Kelimenin menşe'i mâlûm olmamakla beraber, gürcü lehcesinin bir kelimesi ile münâsebeti tasavvur edilebilir (bk. J. Macdonald Kinneir, *Journey*, s. 282). Karadeniz kıyısının bu kısmında, yerli halk tarafından, Cenik şeklinde söylenen bu kelime, „sürülerin kışın barındıkları çukur yer, kışlak" mânasında ve ancak yazın sürüler ile gidilip, iskân edilen yüksek yerlerin (oba, yayla) aksi olarak kullanılmaktadır. Canik adı bir idârî coğrafya mefhumu olarak kullanılmış, ilk önce Sıvas eyâletine, sonra Trabzon 'a bağlanan bir sancağa (liva) verilmiştir. Buranın halkını „âsi ve vahşi" bir kavim olarak tavsif eden Kâtib Çelebi, „nefs-i Canik" adı ile dağlar arasında bir kaç parça köyden müteşekkil olan ve Karayaylağı garbında, Abdal köyü şarkında bir kazanın mevcûdiyetini kaydeder. Canik adı, son asırda, merkezi Samsun olan sancağın ismi olarak kullanılmış ve Türkiye cümhuriyetinin teessüsünden az evvel, bu sancak müstakil mutasarrıflık hâline ve cümhuriyet idaresi altında da vilâyet şekline konulmuş ve adı da Samsun [b. bk.] 'a çevrilmiştir. Bugün Canik adı Türkiye 'nin Karadeniz mıntakasının orta kısmına ve bu kısımdaki dağlara verilen coğrafî bir tâbir olmuştur. Canik dağları orta yükseklikte olup, ılık ve bol yağışlı bir iklim altında, kesif ormanlar ihtivâ etmekte ise de, öteden beri kalabalık bir nüfus ile meskûn olan bu bölgede, bir taraftan sâhilden itibâren zeriyat sâhalarının inkişafı ve diğer taraftan da yüksek kısımlarda hayvancılığın büyük yer tutması, ormanın eski çehresini çok değiştirmiş, bâzı yerlerini tarla ve fındıklık, bâzı yerlerini de otlak hâline koymuştur. Yalı bölgesinde yapılan ziraatin başlıca unsurları mısır, fındık, tütün ve fasulyedir. Yükseklere çıkıldıkça mısırın yerini patates alır ve Canik dağlarının geniş düzlükler ihtivâ eden sırtları, daha şarktaki yüksek Trabzon ve Rize dağlarının aksine, yalnız yazlık iskân yeri hâlinde kalmayarak, devamlı iskân sâhaları teşkil eder. Bütün bu havâlide iskânın en bâriz husûsiyeti, meskenlerin köy ve kasabalar meydana getirmek üzere bir araya toplanacak yerde, pek dağınık bir surette yayılmasıdır. Evler birbirinden yüzlerce metre uzak dizilmiş olduğundan, bâzı köylerin sâhası kilometrelerle ifâde edilecek kadar uzar. Sâhil yakınında, sıtma hastalığının münteşir bulunduğu bataklık ovalar hâricinde, nüfus çok kesiftir; kilometre murabbaına 50—100 kişi düşen yerler vardır. Bu kesâfet, yükseklere doğru gidildikçe, ancak tedricî surette azalır. Bu nüfus kıyı civarında bilhassa çeşitli ziraat ve yüksek kısımlarda ise, daha ziyâde hayvancılık ile geçinmekle beraber, yalı halkının bir kısmı denizcidir. Vaktiyle daha ehemmiyetli olan yelkenli gemi inşasında mâhir oldukları gibi, Türkiye 'nin ticaret ve harp filolarında iş gören gemiciler ve kayıkçılar arasında da bu yalı halkının nisbeti büyüktür. Balıkçılık (havyar istihsâli) bilhassa Kızıl- ve Yeşil-Irmak ağızlarında ehemmiyetlidir. Eski ve orta çağlarda, Canik dağlarının bir çok yerlerinde, yakın ormanların odununu kullanarak, işletilen mâdenler, bilhassa demir vardı ki, bunlar bugün terk edilmiş vaziyettedir. Xenephon 'un Anabasis 'te bahsettiği mâdenci Chalyb 'ler burada yaşarlardı. Dağların iç Anadolu 'ya doğru bakan yamaçlarına gelince, burada manzara hemen değişir; ormanlar çok azâlır ve yazın kuruyan otluklar git-gide daha geniş yer tutar. Bu değişiklikle beraber, buğday, ziraatin başlıca unsuru olarak, meydana çıktığı gibi, iskân tarzı, denize bakan yamaçlar üzerinde görüldüğü şekilde, dağınık olmayıp, burada iç Anadolu 'da olduğu vecihle, evleri bir araya toplanmış köylere rastlanır ve nüfus kesâfeti de azalır.

İdarî bakımdan, bugün bu bölgenin garp kısmı — Samsun, şark kısmi da — Ordu vilâyetlerini meydana getirmektedir. Başlıca şehirler, biri Kızıl-Irmak 'ın, öteki Yeşil-Irmak 'ın denize dökülmeden evvel geçtikleri ova kenarında Bafra (10.947 nüfus) ve Çarşamba (7.414 nüfus), bu ikisinin arasında, bugün Türkiye 'nin Karadeniz kıyılarında başlıca iskelesi olan Samsun (37.216 nufus), daha şarkta Ünye (6.635 nüfus) ve Fatsa (3.242 nüfus) ile yeni kurulmuş bir belde olan Ordu (10.192 nüfus) 'dur. Tarihî, iktisadî mâlûmat için bk. mad. SAMSUN.

Bibliyografya: Kâtib Çelebi, *Cihannumā* (nşr. İbrahim Müteferrika) ; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (nşr. A. Cevdet) ; *Trabzon vilâyeti sâlnâmesi* ; E. Banse, *Die Türkei*, s. 87—89 ; R. Blanchard, *Géogr. Universelle*, VIII, *Asie occidentale*, s. 60 v.d., *Birinci coğrafya kongresi* (Ankara, 1941), tür. yer. (BESİM DARKOT.)

CANNA. [Bk. CENNET.]

CANNĀBA. [Bk. CENNÂBE.]

CANNĀBÎ. [Bk. CENNÂBÎ.]

CANNANORE. [Bk. KANNANOR.]

CAORĀ. [Bk. CAORA.]

CAORA. CAORĀ, orta Hindistan 'da, Mālvā eyâletinde mesahası 568 mil² (= 1.476 km².)